

PRIZMA

MESEČNE POLITIČKE ANALIZE

Izdavač

Centar za liberalno-
-demokratske studije

Redakcija

Ilija Vujačić, Boško
Mijatović (glavni
urednik), Slobodan
Samardžić, Dragor Hiber

Sekretar redakcije

Aleksandra Stankov-
-Mijatović

Grafički dizajn

Zoran M. Blagojević

Za izdavača

Zoran Vacić

Štampa: Goragraf,
Beograd, avgust 2002.

Izlazi jednom mesečno

Sva prava zadržava CLDS.
Prenošenje teksta u
celini ili delovima
dozvoljeno je samo uz
navođenje izvora

Adresa izdavača

Beograd,
29 novembra 10/V

Tel/fax: 3225- 024,
tel. 322-55-17

Web sajt

www.clds.org.yu

E-mail

office@clds.org.yu

Projekat podržava

Westminster Foundation
for Democracy

Sadržaj:

Boško Mijatović **3**

Pregled meseca

Slobodan Antonić **10**

Predsednički izbori

Mirjana Vasović **18**

Elita doušnika

Božo Stojanović **23**

Prelomni trenutak za reformu u Srbiji

Vladimir N. Cvetković **30**

Nacionalna država (ili o Srbiji i Građaniji)

Boško Mijatović¹

Pregled meseca

2. juli

Duško Mihajlović zatražio je skupštinsku raspravu o radu MUP-a i optužio razne protivnike, uključujući i potpredsednika vlade Čovića, za opstrukciju, dok mafija sve više jača.

Tvrđnju o jačanju mafije demantovali su sledećih dana premijer Đinđić, uvek budni Zoran Živković i drugi poznavao-ci, a Mihajlović i Čović su se pomirili. Započeta je i licitacija ko je sve od DOS-ovih veličina na meti ubica: Mihajlović je kandidovao Čedu Jovanovića, a St. Protić odmah dodao Batića.

3. juli

Komesar za spoljne poslove EU **Kris Paten izjavio je da EU želi da pomogne radu na Ustavnoj povelji** i nazvao tekst Venecijanske komisije „doprinosom debati”. A taj tekst, primljen prethodnog dana, nikako nije po volji vlastima u Crnoj Gori, pošto ipak predviđa jednu, iako vrlo labavu državu, a ne savez dveju praktično nezavisnih država. Izgleda da se Evropska unija uključuje u proces formulisanja nove državne zajednice.

3. juli

Premijer Đinđić najavio je privatizaciju hiljadu preduzeća do kraja godine, što znači licitacije ili tendere za šest firmi svakog (radnog) dana. Bojim se da je to preambiciozno, odnosno da bi ispunjenje plana donelo površan rad Agencije za privatizaciju. Problem čini, sa jedne strane, to što je odabran metod privatizacije kroz prodaju, koji je generalno komplikovan i spor (ali ima drugih vrlina), i što je, sa druge strane, zakonodavac ceo posao prepustio Agenciji, mada je mogao da za brojna mala preduzeća decentralizuje postupak. Još važnije, ubrzanje privatizacije oboriće dodatno ionako nisku cenu koja se sada postiže na licitacijama.

4. juli

Savezna vlada je uputila Saveznoj skupštini predlog za ratifikaciju Dejtonskog sporazuma iz 1995. godine, kojim je završen sukob u BiH. Ostaje da se vidi da li će kao rezultat ratifikacije doći slobodno kretanje trupa NATO-a po Srbiji, kao što neki najavljuju na osnovu aneksa sporazuma.

1 Predsednik Programskog saveta CLDS.

Možda bi bolje bilo da ostane kako je do sada – da ugovor ne bude ratifikovan, pa da ta klauzula definitivno otpadne. A ostalo se i tako primenjuje i bez jugoslovenske ratifikacije.

5. juli

Koalicija Zajedno za Jugoslaviju i Liberalni savez potpisali su sporazum o zajedničkoj vlasti u pet crnogorskih opština u kojima imaju većinu. Sporazum je od velikog političkog značaja za Crnu Goru, jer najavljuje novu koaliciju koja ima većinu u republičkoj skupštini i koja bi mogla da dokusuri vlast DPS-a. Zgodno je i to što predsednica skupštine Vesna Perović pripada novoj grupaciji.

Savez ovih političkih snaga deluje neobično, jer je Koalicija za Jugoslaviju projugoslovenski orijentisana, dok je Liberalni savez partija koja se najduže i najborbenije zalagala za nezavisnu Crnu Goru. Očigledno je da je savez napravljen na antiđukanovićevskoj platformi, jer je i jednim i drugim jako dosadio. Liberali će imati problem kako da zadrže birače od prelaska u tabor DPS-a. Na optužbe da su izdali crnogorsku stvar, odgovaraju da je to učinio Đukanović potpisivanjem sporazuma od 14. marta, ali je pitanje da li će to delovati ubedljivo.

Inače, novi, a stari mandatar za sastav crnogorske vlade Vujanović naravno ne uspeva da je sastavi, jer nema skupštinsku većinu. Samo troši vreme, do odluke o raspisivanju novih izbora.

9. juli

G17 plus formira omladinsku organizaciju. Zlonamerni tvrde da to novi JUL pravi novi SKOJ. No, verovatno nema dileme da se radi o još jednom koraku ka stvaranju političke partije, kratkoročno motivisanom, pre svega, potrebom da neko fizički odradi Labusovu predsedničku kampanju. Neće, valjda, eksperti da lepe plakate.

11. juli

Savezna skupština nije formirala anketni odbor za slučaj Pavković. DOS minus i DSS nisu uspeli da usaglase svoje koncepte, kako je tražio SNP, pa je glasanje o predlogu DPS-a minus donelo nedovoljan broj glasova.

Pitanje je da li je DSS vešto postupio ovom prilikom, jer bi nad ovim odborom DSS i ostali imali kontrolu (DOS minus je manjina), dok je nad najavljenim republičkim svakako neće imati. DSS će tvrditi da je republički odbor nelegalan, pošto se radi o saveznim poslovima i zato što je skupština Srbije nelegalna (zbog oduzimanja mandata poslanicima DSS-a), ali će se stvar odvijati po Đinđićevom scenariju, sa TV prenosima i okrivljavanjem Koštunice i njegovih savetnika. A to može bitno da utiče na tok predsedničke izborne kampanje.

Kod cele ove priče smeta mi zanemarivanje pravosudnih organa. Ukoliko neko zaista hoće istinu, najprirodnije bi bilo da se okrene profesionalcima u poslu, naoružanima valjanim procedurama, tj. tužilaštvu i sudu, a ne anketnom odboru sastavljenom od malo sposobnih političara, kojima nepristrasnost nije jača strana.

Istovremeno, Savezni ustavni sud je odbacio Pavkovićev zahtev da se ospori predsednički ukaz o njegovom penzionisanju, pošto je našao da je Koštunica sve učinio po zakonu. A Nenad Čanak je baš izjavio da je Koštunica tom prilikom „flagrantno prekršio svoja ovlašćenja”.

11. juli

Bivši predsednik SRJ **Zoran Lilić otputovao je u Hag** protiv svoje volje kako bi svedočio na suđenju Miloševiću. Do skora je bilo pitanje da li će optuženi stići u Hag, a sada se pokazuje da i svedoci moraju da se odazovu.

11. juli

Interesantna epizoda, koja pokazuje koliko su i **nove banke nesamostalne**. Naime, Narodna banka je uvela proviziju na podizanje gotovine iz trezora ZOP-a (pripada NBJ), a banke su, pošto i one plaćaju tu proviziju, donele odluku da je prevale na građane, što je sasvim prirodno. Međutim, guverner Dinkić je, na prve proteste građana, odbio odgovornost i napao banke za „monopolsko ponašanje”. Umesto da odbiju napad, banke su podvile rep i prestale da naplaćuju proviziju od građana, podnevši tako gubitak. Izgleda da ih strah od guvernera nagoni na poslušnost i kada im to nije u poslovnom interesu.

12. juli

Beogradski okružni tužilac pozvao je na informativne razgovore veliki broj ljudi. Jedne po novinarskim poslovima (Tijanić, Odalović, urednik Reportera), druge povodom afere Pavković (Koštuničini savetnici). Da se vidi da i pravni sistem funkcioniše.

13. juli

Miroljub Labus formalno je najavio svoju kandidaturu za predsednika Srbije.

15. juli

Funkcioner DSS-a optužio je Nebojšu Pavkovića i neke druge penzionisane generale za brojne finansijske zloupotrebe. Izgleda da stvarne ili nazovi informacije potiču iz istrage povodom ubistva Pavla Bulatovića. Igra se nastavlja.

18. juli

U skupštini Srbije **osnovana je anketna komisija za slučaj Pavković**. Sastavljena je isključivo od poslanika iz DOS-a minus, pošto su ostali odbili da učestvuju, čime je zadat odlučan udarac njenoj legitimnosti. Ko bi, zaista, verovao mišljenju stranački obojenih poslanika. Naravno, cilj organizatora nije traženje istine, već medijska kampanja protiv zna se koga.

Skupština je usvojila i zakon kojim se DB pretvara u Bezbednosno-informativnu agenciju i izmešta iz MUP-a, a stavlja pod kontrolu vlade i skupštine. Stara dama nastavlja da živi, jer neko mora da obavlja ozbiljan posao zaštite države, a da li će se metodi promeniti ostaje da se vidi.

18. juli

Posle dužeg razmišljanja (hm), kako je najavila, **predsednica skupštine Srbije raspisala je izbore za predsednika Srbije** za 29. septembar. Već znamo jednog kandidata, Miroljuba Labusa, dok će drugi važan doneti odluku da li će se kandidovati tek krajem avgusta. Koštunica, jasno je, čeka razvoj događaja sa Ustavnom poveljom nove zajednice Srbije i Crne Gore kako bi odlučio gde da se kandiduje. Ukoliko se zajednica napravi, bolje bi mu bilo da postane njen predsednik, pošto bi, i pored eventualne muke sa Đukanovićem, imao šansu da igra značajnu ulogu u državnim poslovima. Jer, funkcija predsednika Srbije uglavnom je ceremonijalna, a stare opozicione tvrdnje na račun navodno prevelikih ovlašćenja predsednika uopšte nisu tačne, osim u slučaju vanrednog stanja. A njega, valjda, neće biti u dogledno vreme. Još nešto: ja sam za polupredsednički sistem, jer verujem da bi neko razuman trebalo da ograničava i umerava negativne strane parlamentarizma, a imajući na umu da smo mi jedna vrlo mlada demokratija, u kojoj se lako izgubi osećaj za državne interese.

Interesantno je pitanje zašto se Labus kandiduje. Manje važan razlog je činjenica da savezna država nestaje i da je pitanje da li će ga neko, iako se odlično pokazao kao pregovarač za ekonomska pitanja, pozvati da nastavi posao. Važnije je, verujem, to što u vazduhu stoji pitanje da li su Đinđić i Koštunica dugoročna sudbina Srbije ili je potreban treći put, ili neko treći, koji će ih obojicu, ranije ili kasnije, poslati u političku penziju. Labus bi u takvoj shemi bio onaj koji stavlja nogu u vrata: uzima atraktivan položaj i etablira novu političku snagu kao trenutno ravnopravnu starima, a zatim počinje borbu za dominaciju. Za njim idu dvojica krajnje ambicioznih i dosta sposobnih političara – Dinkić i Đelić. Itd. Koliko će se koncept svideti Đinđiću pitanje je, mada mu je trenutno Labus daleko miliji nego Koštunica. Naravno, Miroljub ima jedan ozbiljan problem: nije na ti sa narodom, kao što je sa Briselom i Vašingtonom. Pitanje je da li će tokom kampanje uspeti da se u dovoljnoj meri zbliži sa ljudima i uveri ih da baš on donosi izlaz iz tekućih ne samo ekonomskih, već i političkih i državnih problema.

Zanimljivo je da je Labus izašao na izbore kao „Labus, i tačka”, tj. samostalno, ni ispred koga. Nema sumnje da će ga podržati G17 plus, ali i nema sumnje da nije hteo da svoju sudbinu veže za Đinđićevu politiku kandidovanje ispred DS-a. Očekuje široku podršku iz DOS-a i van njega, a koliko će je dobiti videćemo. Postoje u DOS-u i druge ambicije.

18. juli

Nova većina u skupštini Crne Gore izglasala je skraćenje mandata, čime je obezbedila nove skupštinske izbore najesen, i usvojila nove medijske i izborne zakone, koji bi trebalo da potkopaju preizbornu moć DPS-a. Klatno se, možda, pomera.

20. juli

Predsednik **Milo Đukanović raspisao je parlamentarne izbore** za 6. oktobar. Pojavila su se dva ozbiljna problema. Prvo, rekao je da će se izbori vršiti po starim izbornim i medjskim zakonima, pošto još uvek nije potpisao nove, a što će biti predmet ozbiljnih sporova. Drugo, Crna Gora trenutno nema ustavni sud, pošto postoji samo jedan sudija, a nova većina nije izabrala nove koje je predsednik predložio. Ustavni sud ima važnu ulogu u izbornim sporovima.

22. juli

Pred anketnim odborom **svedočili su Pavković i još trojica generala**. Rekli su da Vojislav Koštunica nije izdao naređenje za upad u Biro za komunikacije vlade Srbije, što je jedino bitno. Tvrde da je Koštuničin savetnik Nalić tražio upad, ali ta stvar, svakako, prevazilazi njegove kompetencije i nije posebno relevantna, osim kao upitnik na Koštuničin izbor saradnika.

Zanimljivo je da je jedan od generala dobio neke podatke od vodnika koji slučajno stanuje u jednoj kući, a drugi druge podatke od „nekoga iz pošte”. A ja sam verovao da je vojska bila i da jeste ozbiljna organizacija koja pouzdano zna šta se događa. Pogrešio sam. Nije čudno da je Srbija sa ovakvim generalima na kraju izgubila sve ratove.

Uzgređ, Pavković je tužio pola rukovodstva DSS-a zbog klevete i ostalih zlodela. U jednom slučaju tražio je odštetu od 1,5 miliona evra. Izgleda da su njegovi bolovi vrlo veliki.

23. juli

V.d. načelnika Generalštaba **general Branko Krga javio je anketnom odboru da oficiri VJ više neće svedočiti** pred istim, a iz razloga državne bezbednosti. Istovremeno je Informativna služba VJ obznanila da je „bilo ozbiljnih indicija” o prisluškivanju predsednika SRJ i da su sve aktivnosti zaustavljene kada se shvatilo da se radi o objektu vlade Srbije.

24. juli

Nije se samo Pavković naknadno setio zlodela svog bivšeg saveznika. Poplava je donela i izjavu Mila Đukanovića u kojoj je optužio vođu liberala Slavka Perovića da mu je pre godinu dana lično tražio 20 miliona maraka kako bi liberali podržali njegovu vladu. Kaže da posao nije sklopljen, mada ostaje pitanje zašto joj je Perović ipak davao podršku sve do skora.

25. juli

Solana je u Beogradu, gde je sa ostalim potpisnicima Beogradskog sporazuma razgovarao o napretku rada na Ustavnoj povelji. Obećao je da će, ukoliko zatreba, doći opet polovinom avgusta i sa potpisnicima završiti posao.

26. juli

Savezni ustavni sud poništio je odluku Administrativnog odbora skupštine Srbije o oduzimanju mandata poslanicima DSS-a. Time je pravda zadovoljena, ali je ostalo sporno pitanje da li je ovaj sud s pravom uzeo nadležnost. Naime, centar spora tiče se ocene da li je u pitanju izborni spor ili ne. Ukoliko jeste, onda bi nadležnost trebalo da ima Ustavni sud Srbije, a ukoliko nije, onda nadležnost pripada Saveznom ustavnom sudu.

26. juli

Predsedništvo DOS-a donelo je odluku o isključenju DSS-a iz koalicije. Potez nije ni neočekivan, niti mu se može mnogo šta zameriti. Svaka politička grupacija ima prava da isključi članicu kada proceni da su političke razlike tolike da zajedništvo više nema smisla. Ovde je to svakako slučaj, s tim da je formalni razlaz mogao doći i ranije, posle svih poznatih sukoba tokom prethodnih godinu dana.

Ono što je vrlo sporno je namera Predsedništva da oduzme poslaničke mandate članovima DSS-a u republičkoj skupštini, a po staroj logici da koalicija DOS raspolaže svim mandatima. Da je logika pravno sporna poznato je, čak i bez poslednje odluke Saveznog ustavnog suda. Da je odluka politički nerazumna, takođe je više puta naglašeno, ne samo u Prizmi. Ako ništa drugo, ona donosi novo kršenje izborne volje građana Srbije, jer, jel' da, građani koji su glasali za DOS glasali su i za DSS. Ili, drugačije rečeno, deo građana je glasao za DOS zato što je hteo da podrži DSS. Realizacija ove odluke rezultiraće potpuno delegitimizacijom republičke skupštine.

Za ovu odluku nisu glasali Velja Ilić, koji više ne prisustvuje sastancima Predsedništva, i Mićunović i Isakov. Hm, a da neće uslediti oduzimanje i njihovih mandata? Goran Svilanović je, naravno, glasao za odluku.

Šta je ostalo od DOS-a? Samo interes za održavanjem vlasti, praćen stalnom trgovinom. Ne postoje ni zajednički program, ni zajednički predsednički kandidat, ni zajednička strategija i taktika. Čini mi se da je većina šefova stranaka i strančica iz DOS-a minus opijena borbom za vlast i da slabo shvata šta radi. Nešto se pitam da li bi oni predali vlast 5. oktobra da su bili na Miloševićevom mestu.

Posledice novog oduzimanja mandata ne mogu da budu pozitivne. Dovešće do daljeg zaoštavanja političke krize u Srbiji, a na račun ekonomskih reformi. Kada ih već pomenuh, gde su ti odavno najavljeni zakoni (na primer, o budžetu, porezima, duvanu, konfliktu interesa, finansiranju stranaka itd.) sada kada DSS ne može da ometa DOS-ovu komotnu većinu u skupštini? Uslediće, verovatno, i izbacivanje članova DSS-a iz upravnih odbora javnih preduzeća i drugih sličnih mesta. Na lokalnom nivou se verovatno ništa neće

zbiti, pošto bi DOS na mnogim mestima izgubio vlast bez podrške odbornika iz DSS-a. I na saveznom će vladati mir, jer em' DOS nema većinu, em' su dani savezne skupštine gotovo odbrojani.

29. juli

Administrativni odbor skupštine Srbije uvažio je odluku Saveznog ustavnog suda o oduzetim mandatima poslanika (21 iz DSS-a), a zatim doneo odluku o oduzimanju svih 45 mandata poslanicima iz DSS-a, na osnovu odluke predsedništva DOS-a o isključenju DSS-a iz članstva koalicije.

Prva odluka nije izraz poštovanja suda, već želje da se poveća broj „rezervi” na klupi, kako bi svi novoisključeni poslanici DSS-a mogli biti zamenjeni iz redova DOS-a minus. Naime, tom odlukom su u skupštinu vraćeni i oni poslanici DOS-a minus koji su mandate svojevremeno izgubili zbog male minutaže, a na njihovo mesto imenovane rezerve vraćene su u taj status.

29. juli

Anketni odbor skupštine Srbije obustavio je rad do 20. avgusta. Najupečatljivije svedočenje dala su dva radnika obezbeđenja Biroa za komunikacije kada su rekli da pored njih, vala, ništa sumnjivo ne može da uđe u zgradu, pa tako ni prislušna tehnika. Svi Đinđićevi, uključujući i njega samog, odbacili su optužbe o prisluškivanju, a svi Koštuničini, uključujući i njega samog, odbili su da svedoče.

29. juli

Ministarka energetike Kori Udovički najavila je moguće nestašice struje tokom zime. A pre samo mesec dana branila je poskupljenje od 50 i više procenata potrebom da se prikupe pare zarad izbegavanja restrikcija! Šta ovo sada znači: i poskupljenje i nestašice? Teško je verovati političarima ovih dana.

31. juli

Ustavna komisija trebalo je da završi rad, ali će ga nastaviti. Razlike u stanovištima su vrlo velike, odnosno mali deo teksta je usaglašen. Ostale su dve koncepcije: nova državna zajednica je po jednoj ipak država, iako vrlo labava, a po drugoj koordinacija dve samostalne države. Čeka se Solana.

31. juli

Premijer Đinđić izjavio je da bi „poslanici DSS mogli da se vrate u Skupštinu” ukoliko prestanu da se protive reformama. Čudna izjava. Prvo, izgleda da Đinđić misli da je parlament jednak mesnom odboru DS-a, čiji sastav on može da menja po sopstvenoj volji. I drugo, nagoveštava li povlačenje pod pritiskom svetske diplomatije i jasnih pukotina u DOS-u (izlaz Nove Srbije, otpori nekih lidera i stranaka).

Predsednički izbori

Predstojeći predsednički izbori u Srbiji otvaraju tri pitanja: 1) ko su mogući takmaci; 2) ko ima najviše izgleda na pobjedu; i 3) kakve su moguće političke posledice pobjede pojedinih takmaca.

I

Političari u Srbiji na predsedničke izbore često reaguju kao muve na lepak – ne mogu a da se ne uhvate. Svi su izgledi da će tako biti i ovoga puta. Premda su pojedine stranke parlamentarne opozicije pominjale mogućnost dogovora oko zajedničkog kandidata, ipak su tri od četiri glavne opozicione stranke (SPS, SRS, SSJ i SPO) istakle svog takmaca (a i ona četvrta će verovatno uskoro to da učini). Teško da se i jedan od njih može nadati ulasku u drugi krug. Ali, svi se nadaju izvesnoj trgovini pred drugi krug. Naime, sasvim je moguće da snage najbolje dvojice, posle glasanja 29. septembra, budu izjednačene. Tako bi svakom glasu, računaju u opoziciji, znatno skočila cena. Pogotovo bi vredela koja stotina hiljada glasova. A to je prilika za dobru političku trgovinu.

I neki od čelnika vladajućeg DOS-a kao da teško odolevaju sirenskom zovu predsedničke utrke. Ipak, njihove moguće kandidature više nalikuju na želju da se glavnom protivniku – Vojislavu Koštunici – odvoji deo glasova u prvom krugu, nego na iskreno uverenje da neko od njih može da pobjedi. Zamisao je, naime, da se istaknu kandidati političkog profila sličnog Vojislavu Koštunici i da se tako izmrvu njegovo biračko telo, koje će se onda pozvati da u drugom krugu glasa za najbolje plasiranog dosovca. A povećanje broja kandidata Koštunice, čijim se izjavama mogu puniti televizijske vesti, jeste dodatna i dobrodošla „kolateralna korist”.

Kada je, pak, reč o dvojici glavnih kandidata, Miroljubu Labusu i Vojislavu Koštunici, prvi je već istakao kandidaturu, dok se drugi zvanično još nije odlučio. Labusova kandidatura je u izvesnom smislu hrabra. Rezultati većine ozbiljnih istraživanja javnog mnjenja pokazuju da Labus najverovatnije gubi u drugom krugu od Koštunice. On je ušao u trku izgleda uzdajući se u dve stvari. Prva je mogućnost da se Koštunica, na kraju, ipak ne pojavi na izborima. Kao što će se u ovom tekstu dalje objasniti, Koštuničina kandidatura uopšte nije već rešeno pitanje. I drugo, Labus se uzda i u snažnu medijsko-upravljačku mašineriju koja mu je naklonjena. U nju spadaju dva moćna establišmenta: najpre onaj domaći, proindijevski, koji je manje-više do kraja uspostavio monopol nad ključnim društvenim resursima, a zatim

1 Filozofski fakultet, Beograd

i deo zapadnog, „MMF-ovskog”, koji zapravo čine za Balkan zainteresovani krugovi birokratsko-tehnokratske elite SAD i EU.

Sama Labusova kandidatura značajna je po tome što učvršćuje savezništvo G17 plus i Đinđićevog dela DOS-a. Ovo savezništvo je i do sada postojalo na strateškoj ravni, jer su obe strane osećale da njihova moć počiva na uspešnosti onog drugog. G17 plus je obezbeđivao stručnu i međunarodno-fnansijsku legitimnost vlasti, a Đinđićev DOS političku većinu u institucijama sistema. Sa Labusovom kandidaturom, međutim, ovo savezništvo postaje i taktičko. Ma koliko da se obe strane trudile da u Labusovoj kampanji zadrže individualnost, one već sada deluju kao čvrsto isprepletana interesna struktura. Toj interesnoj strukturi još treba dodati i medijske magnate (poput Željka Mitrovića ili Bogoljuba Karića), koji su trenutno beskrajno na usluzi vladi Srbije u očekivanju dodele nacionalnih frekvenci, ali i Otpor, organizaciju koja se, nakon 5. oktobra, od antisistemskog pobunjenika gotovo pretvorila u advokata oligarhije (ko bi, recimo, od Otpora očekivao da će da objavi najozbiljniju podršku članovima Anketnog odbora Skupštine Srbije za aferu Pavković, i to u času kada su građani već počeli da se sprdaju sa njihovim politikomesarskim ispitivanjem kafekuarica i konobara). Sa Labusovom kandidaturom, dakle, kao da dobijamo dosta zaokruženu sliku političkih snaga u Srbiji koje predsedničke izbore doživljavaju prilikom za izvesno cementiranje svog uspešnog (tj. povlašćenog) društvenog položaja.

Što se Koštuničinog učešća u izbornoj trci tiče, ono nije tako svršena stvar kao što se mnogima čini. Koštunica je, naime, u ovome času predmet žestoke medijske kampanje, kampanje koja je možda i najprljavija od 1992. godine i Miloševićevog satanizovanja Milana Panića. Istina, Milošević je i posle 1992. vodio sramne propagandne ratove protiv svojih političkih protivnika. Ali, njihova uspešnost nikada nije bila tako velika kao te 1992. godine, kada su mnogi birači još uvek bili zbunjeni događajima i zavedeni vladajućom političkom formulom („nacionalni interes”). Zato su i postajali lak plen medijskih i političkih prevaranata svih vrsta. Nešto slično kao da se dešava i danas. Mnogi građani izgubili su onu kritičku distancu i rezervu prema velikim medijima koje su stekli pred kraj Miloševićevog doba, tako da su prestali da se odveć pitaju o istinitosti i smislu onoga što na „oslobodenim medijima” vide. Sa druge strane, i današnja vladajuća politička formula – „reformizam i modernizacija” – ostaje gotovo neupitna za najveći deo ovdašnje društvene elite i javnosti. Otuda je i moguće da pomalo nesigurni i zbunjeni građani postaju zahvalna meta za sve vrste „infotop” i „telefakt” vesti, tih novih simbola medijske manipulacije u Srbiji.

Jer, kako ne podleći tom pljusku svakodnevnih izjava Vesića, Živkovića, Jovanovića, Batića, Protića, Čanka, Veselinova, Koraća... i ostalih 18 predsednika, 18 potpredsednika i 18 sekretara DOS-a, kako ne podleći tim svakodnevnim izveštajima sa konferencija za štampu DHSS-a ili neumitnim saopštenjima svih vrsta, oblika i usmerenja iz Demokratske stranke (uključiv i saopštenja njenih opštinskih odbora!), kako ostati razuman kod svih tih čestih prenošenja tekstova i ocena objektivnih nedeljnika poput *Nedeljnog telegrafa*, kako ne pustiti suzu posle potresnih „otvorenih pisama” upućenih

lično Koštunici i čitanih na udarnim vestima do poslednjeg zarez (pisama iz pera moralnih i društvenih giganata kakvi su Biro za komunikacije, *Nedeljni telegraf* ili pak Nataša Odalović lično), kako po ceo dan ne pratiti prenos rada komisije koja će dati konačan odgovor na pitanje svih naših pitanja, i razrešiti majku svih naših problema – da li je bilo naređenja za upad u Biro – konačno, kako se sačuvati od svakovečernjih jadikovki naših „nezavisnih vojno-političkih analitičara” (inače slučajno, u radno vreme, specijalnih savetnika Zorana Đinđića za pitanja bezbednosti) zbog „političke zloupotrebe vojske”, odnosno „odsustva civilne kontrole nad vojskom” (nepotrebno, zavisno od prilike, precrtati; ali i ne treba, jer publika je, kako misle svi ti naši medijski mudraci, glupa i nije u stanju da uoči logičku kontradiktornost čak ni u istoj rečenici).

I tako je Koštunica, u ovome trenutku, stisnut aferom Pavković kao nekada pre. Koštuničin politički kapital počivao je na doslednosti, čestitosti i patriotizmu. Koštunicu „reformatori” ni dosada nisu štedeli, ali on je najviše grđen zbog „konzervativizma”, „izolacionizma” i „hiperlegalizma”. Takvi napadi, međutim, nisu previše krnjili njegov rejting. Prema istraživanju IDN-a, u februaru 2001. godine o Koštunici je 90% građana imalo dobro mišljenje, a u aprilu 2002. godine taj udeo je bio još uvek veoma visokih 77%. Sa aferom Pavković, međutim, Đinđićeva propaganda usresredila se na samo jezgro njegovog političkog ugleda. Koštunica je, tako, oglasen krivim baš kao *nedosledan* („čas brani a čas smenjuje Pavkovića”), kao *nečestit* („laže da nije izdao naređenje za upad u Biro”), pa i kao *nepatriota* („hoće da sruši najvažnije državne institucije, Vladu i Skupštinu, da bi u uslovima haosa i vanrednog stanja lovio u mutnom”). Možemo se samo zapitati, ako je tako snažno udaren i pre nego što je kampanja počela, šta li se tek može očekivati kada se kandiduje – neke novine već najavljuju dosijee sa „svim seksualnim aferama Vojislava Koštunice”, a pominju se i TV emisije na tu temu.

Zbog svega toga, razumljivo je gađenje, pa i strah Vojislava Koštunice da se uopšte upusti u predsedničku trku. Zar ne bi bilo priyatnije u miru sačekati preuređenje srpsko-crnogorske zajednice, zatim izraditi novi ustav Srbije, pa tek onda razmišljati o novoj funkciji? Ali, protivnik je neumoljiv, događaji jedan drugog prestižu, a iz stranke dolazi pritisak da se ovaj politički megdan ne propusti. Jer, stranačka logika je surova, DSS je, iako najjača stranka u zemlji, istisnuta sa gotovo svih izvora moći, ona više nije u izvršnoj vlasti ni Republike ne Federacije, nju izbacuju iz vlada, skupština, izvršnih i upravnih odbora, njene članove smenjuju sa položaja direktora, upravnika, šefova... I dok su, nakon 5. oktobra, članstvo i ambicije narasle, funkcija je sada sve manje, a jedino stvarno što stranka ima jeste Koštuničino mesto saveznog predsednika. Ali, ni njega uskoro neće biti, a Đinđić je rešio da izdrži bez izbora u Srbiji do 2004. godine. I zato, misli se u DSS-u, Koštunica mora da uzme mesto predsednika Srbije, time se stranci vraća ugled, članovima samopouzdanje, a partijskim vođama nada da će se ubrzo domoći novih funkcija.

Šta će Koštunica odlučiti, i može li neko da ga zameni? Koštunica je odložio donošenje odluke za kraj avgusta. Želeo je da sačeka prve opipljivije rezultate pregovora o budućnosti zajednice Srbije i Crne Gore, ali i da što

više skрати vreme one najprljavije predizborne kampanje u kojoj ga čeka pakao. Premda ovo odlaganje odluke i nije bilo sasvim besmisleno, njeni pozitivni učinci nisu bili preveliki. Sa pregovorima se, u međuvremenu, zapelo, a i prizemna kampanja protiv Koštunice nije mnogo utihnula (naprotiv, pojačana je da bi se zaplašio). Sa druge strane, pravi zamenik sličnog političkog profila i mogućeg uticaja na birače teško da se može naći. Istina, pominju se imena Matije Bečkovića ili Koste Čavoškog. Ali, dug je put od poznatog pesnika ili pravnika do političara čije ime birači masovno zaokružuju na glasačkim listićima. Za to treba podrška elite, novac i aktivistička energija, a gde ih naći u siromašnoj, tužnoj i umornoj Srbiji?

Koštunica je taj put – od uglednog imena do proizvoda sa prodom na političkom tržištu – već prošao, i time stekao odlučujuću prednost u odnosu na kandidate sličnog političko-društvenog profila. Zbog svega toga, ako se u međuvremenu ne desi nešto neočekivano, nešto što bi tok događaja usmerilo u potpuno novom pravcu, Koštunica neće imati druge do da na izbore izađe.

Činjenica da ima najviše izgleda na pobedu može biti presudna za konačnu Koštuničinu odluku. Ali, da li će Koštunica stvarno da pobedi na izborima?

II

Analizu izgleda predsedničkih kandidata na izborima započecu pretpostavkom da će septembarski predsednički izbori biti poštene (tj. da će se pošteno brojati glasovi; o fer izbornoj kampanji već sada je izlišno govoriti). To, međutim, nipošto nije tako samorazumljiva i neupitna pretpostavka kao što se na prvi pogled čini.

Istina, u Srbiji više nema Miloševića, tog izbornog demona koji je bezobzirno potkradao izbore i Srbiju dovodio do ivice građanskog rata. Ali, Miloševićev sistem je ostao. Većina stručnjaka se slaže da ni danas kandidat koji nije u stanju da sa svojim ljudima pokrije bar 80% biračkih mesta nema izgleda na pobedu. Podsetiću da je opozicija, koja je 1992. godine podržavala Panića, uspela da kontroliše svega 50% biračkih mesta. Zato je Panić, koji je po svim sondažama javnog mnjenja bio ravnopravan takmac, izgubio od Miloševića sa milion glasova razlike. Danas, prema nekim procenama, DSS može da pokrije upravo toliko biračkih mesta kao nekada opozicija – 50%. Sa Republičkom izbornom komisijom, koju je imenovala Đinđićeva krnja Skupština i u kojoj su se našli uglavnom anonimni pravници iz DS-a, izborna krađa je ostala lako izvediva opcija.

Zašto mi se, međutim, čini da do izborne krađe ovoga puta neće doći? Do nje neće doći, ne stoga što je izborni sistem promenjen – ta on je ostao u dlaku isti kao u doba Miloševića. Do nje neće doći, ne ni zato što je vladajuća elita postala časnija – ta zar nisu do sada dovoljno puta pokazali svoje pravo lice glasajući iz Soluna, rugajući se sopstvenom poslovniku, oduzimajući poslaničke mandate i izbacujući političke suparnike iz parlamenta? Do izborne krađe valjda neće doći samo zato što ovo za njih nisu odlučujući izbori – i ako ih izgube ostaće na vlasti. Ne moraju da rizikuju da budu uhvaćeni sa prstima u

pekmezu pa da ih razgnevljeni građani gone ulicama, mogu slobodno da šetaju OEBS-ove posmatračice i demonstriraju „privrženost evropskim izbornim standardima” jer sve to ih (zasada) direktno ništa ne košta.

No, dakle, ako izbori budu poštene, po istraživanjima CPIJM IDN i Mediuma Koštunica bi trebalo da u drugom krugu pobedi Labusa sa 55%:45%, ili čak 60%:40%. Tu ostali kandidati izgleda teško mogu nešto da učine, čak ni u smislu apela na svoje glasače iz prvog kruga. Naime, trebalo bi reći da naši političari pomalo pogrešno vide ovdašnje birače. Oni misle da kada neko glasa za njih taj glas odmah mogu da računaju u svoje vlasništvo. Vuk Drašković je najbolji primer za to. U junu 2000. godine on se pozivao na „800 hiljada glasača SPO” i tvrdio da DOS može da skupi samo „400-500 hiljada glasova”. SPO jeste na izborima 1997. godine dobio 800 hiljada glasova. Ali, ljudi su tada glasali za SPO jer im je u postojećoj ponudi to bila najprihvatljivija opcija. Čim se ponuda promenila, promenile su se i preferencije. Drašković je, 2000. godine, mogao do mile volje da poziva „svoje birače” da glasaju za „našeg čoveka” (Vojislava Mihailovića). Ali, SPO nije dobio više od 280 hiljada glasova, a „naš čovek” više od 145 hiljada.

Dakle, u Srbiji nema automatskog raspolaganja glasovima pred drugi krug izbora. Srbija nije Francuska, sa dugom tradicijom stranačkog poistovećivanja i sa disciplinovanim biračima koji slušaju pozive svojih partijskih vođa. U Srbiji birači glasaju ciljno (issue voting), tj. glasaju na osnovu trenutne političke ponude. Ako neko već pripada „koštunicolikom” biračkom telu, onda će on u drugome krugu radije glasati po političkoj sličnosti nego po stranačkoj naredbi. I svi glasovi koji se Koštunici štrpnu u prvom krugu, bez obzira na kandidatske i partijske apele, opet će u drugom krugu da završe kod njega. Stoga u Srbiji neće moći biti niti trgovine glasovima, niti njihovog preusmeravanja na željenog kandidata. I dobro je što je tako.

Ali, da bi došao do svojih 55% Koštunica će morati da se pomuči. Za razliku od Labusa, iza koga, hteli to da priznamo ili ne, ipak stoji jezgro novouspostavljenog društvenog i političkog poretka – ili, jednostavnije, veliki igrači, veliki interesi i veliki projekti – Koštunica može da računa samo na običnog čoveka i njegovu želju da živi pošteno i bezbedno. Labusu je donekle lakše, jer su interesi velikih već uobličeni, samo ih treba prepoznati i slediti, i, naravno, treba još ubediti one male da su to i njihovi interesi. Koštunica, pak, ima teži put: on, na jednoj strani, ima da savlada otpor domaćeg i mrštenje stranog establišmenta, a, na drugoj, treba nekako da probije tu medijsku i interesnu paučinu ispletenu oko srca malog čoveka, kako bi potakao „ono najpoštenije u njemu”. To neće biti lako, ne samo zbog medijske satanizacije, već i zbog „ne-marketinškog” i „ne-komunikativnog” karaktera Koštunice i njegove stranke. Oni nisu staromodni samo po vrednostima kojima se rukovode, već i po izgledu, ponašanju i govoru i tek danas se vidi da su samo Đinđićeva grozničava energija i zapadni novac mogli od Koštunice da naprave pobjednika nad Miloševićem. Ali, ovoga puta neće biti ni te organizacione energije, ni tog novca, i Koštunica i DSS moraće svojski da zapnu da bi jedno široko dopađanje pretvorili u izbornu pobjedu.

Samo, kakve bi posledice bile ako u tome ne uspeju?

Zamislimo da se Koštunica zbilja upuštao u ljubavne afere i da o tome postoje jasni dokazi zbog kojih on odustane od kandidature. Ili, zamislimo da ljudi iz DSS-a katastrofalno odrade kampanju, da Koštunica ubedljivo izgubi TV duele sa drugim predsedničkim kandidatima i da još DSS-ovci budu nemarni u kontroli brojanja glasova. U oba slučaja, dobili bismo Labusa za predsednika. Šta bi to moglo da znači?

Labus svakako ne bi bio loš predsednik. Naprotiv, verovatno bi (u konkurenciji sa Čkrebićem, Ljubičićem, Stambolićem, Miloševićem, Milutinovićem...) bio dosad najbolji predsednik Srbije. Njegov dar za makroekonomiju i njegove međunarodne finansijske veze ne bi, na mestu na kojem bi se našao, mogle osobito da dođu do izražaja. Ali, njegova pristojnost, umerenost i privrženost zapadnim vrednostima delovale bi blagotovorno i umirujuće. Pogotovo bi predstavljao spasenje u odnosu na košmar u kome bi se Srbija mogla naći ako se tako važnog mesta u ustrojstvu dokopa kakav hiroviti demagog, Šešeljevog ili Ilićevog tipa.

Ipak, bojim se da, u ovome trenutku, Labus ne bi previše usrećio Srbiju. Zapravo, imam utisak da bi on, hteo to ili ne, samo produžio život jednoj već uobličenoj političkoj oligarhiji koja je u ovom trenutku postala smetnja daljoj demokratizaciji Srbije. Možda Labus, Dinkić ili Đelić i jesu iskreno privrženi neo-liberalnom reformizmu. Ali, kako se to do sada lepo videlo, Đinđić, Vesić, Živković, Batić, Čanak i ostali izgleda da su iskreno privrženi jedino – vlasti. Oni već sada žive u jednom imaginarnom svetu (kao svojevremeno Milošević), u svetu udobnom i bogatom, svetu službenih kola, službenih rezidencija, službenih putovanja, svetu diplomatskih prijema, francuskih ručkova, obaveznih rashladnih uređaja, skupocenih trkačkih konja i bešumnih automobila, svetu brze i lake zarade, neizbežnih provizija i fasciniranih i podatnih žena... I, jao onom ko taj svet hoće da ugrozi. Stoga im ne pričajte ništa o parlamentarizmu, učestalim izbornim proverama narodne volje, ustavotvornim skupštinama, kontrolnoj ulozi javnosti i sličnim tricama. Sve što skraćuje njihove premijerske, potpredsedničke i ministarske mandate mrsko im je da mrskije ne može biti. Oni žele da se u Srbiji dešava samo ono što se javlja na „infotopima” i „telefaktima”, i kao što je Milošević želeo da ostvari svet iz Drugog dnevnika RTS-a, tako i oni hoće svet koji postoji samo u njihovim omiljenim televizijama – svet bez izbora, bez političkih protivnika, sa prijateljskim voditeljima i oduševljenom publikom, svet slučajno prepun upravo reklama za cigarete, alkohol i za pornografske linije...

Sa Labusom kao predsednikom nestaje njihov najgori košmar – mogućnost skorih parlamentarnih izbora, ili još grđe – izbora za ustavotvornu skupštinu. Sa parlamentom iz koga su izbacili najjaču konkurentsku stranku, i sa predsednikom republike koji nije njihov najjači politički takmac, oni mogu da budu mirni još dugo. Bar do 2004. To znači da ćemo još premnogo vremena biti pod Miloševićevim ustavom, pod Miloševićevim izbornim zakonom, pod Miloševićevim sistemom dominacije izvršne nad zakonodavnom i sudskom vlašću, pod Miloševićevim sistemom političkog kapitalizma... Jer,

zašto bi bilo koji upravljač demontirao sistem savršeno iskrojen za sve vrste povlašćenosti, zloupotreba i mahinacija, osim ako na to ne bude nateran – ta u njemu je tako udobno, a tranzicija je baš težak i bolan proces i upravljači ne mogu biti ništa krivi što su gotovo svi u zemlji, osim njih i njihovih prijatelja, gubitnici. Nema novih izbora, nema novog ustava, skupština uredno i kao na pokretnoj traci donosi zakone (uz uobičajeno kerebečenje radikala), televizija, naravno, ne prenosi mišljenja vanparlamentarnih stranaka i sve je divno i mirno u najlepšem od svih svetova, u Srbiji.

Ni sa Koštunicom kao predsednikom stvari neće biti baš blistave. Ono što imamo sada, imaćemo i onda. To znači da ćemo preživljavati neprestani medijski rat, da će suparničke strane i dalje biti fiksirane samo na svog protivnika, dok će svi ostali društveni poslovi stajati, to znači ljuljanje vlade i parlamenta kako bi se oborili, ali i ljuljanje predsednika republike kako bi se njegova stranka potkopala pred odlučujuće parlamentarne izbore. Verovatno će se veoma brzo, po predsedničkim izborima, u skupštini stvoriti dvotrećinska većina koja će doneti novi ustav samo zato što će se po njemu predsednik birati u skupštini, a ne na neposrednim izborima. Ali, novi ustav obavezno povlači i referendum, pa onda nove skupštinske izbore, te se možda i zaključi da je ova operacija rizična i da sa njom ne treba odveć hitati.

No, bilo kako bilo, bar će se nešto dešavati, politička oligarhija će se međusobno motriti, pa ni iskušenje da se izbornom krađom produže sebi premijerski i ministarski mandati možda ne bude preveliko. Imaćemo produženi haos, ali u tom haosu još uvek potoji makar trunak šanse da stručna i ostala javnost nekako privoli političku oligarhiju na ono od čega ova beži kao đavo od krsta – na izbore za ustavotvornu skupštinu. Imaćemo i dalje sadašnje stanje i sadašnje aktere, ali karte će se pomešati i možda u narednom izvlačenju Srbija bude imala više sreće.

Šta god da bude, Srbiju čeka teško i neizvesno vreme. To smo znali i 5. oktobra, ali nismo mogli ni da pretpostavimo da će Miloševićev sistem biti tako žilav, a političari iz demokratske opozicije tako kvarljiva roba. Dve godine nakon prevrata, Srbija se i dalje nalazi u živome blatu pseudo-demokratije, tačnije polu-autoritarizma, pa izgleda kao da je sve ostalo isto samo što je jedna politička formula (nacionalni interes) zamenjena drugom (reforme i modernizacija). Ali, koliko je prethodna autoritarna politika uspela da ostvari proklamovane ciljeve, toliko će uspeti i ova. I koliko su oni prethodni zaštitili nacionalne interese Srba i Srbije, toliko će i ovi današnji uspeti da Srbiju reformišu i modernizuju.

Samo što oni prethodni nisu za sebe tvrdili da su liberali, a ovi današnji ne samo da to tvrde, nego im se u tome i veruje. Srbija je, valjda, jedinstveni slučaj u savremenom svetu u kome ljudi koji sebe smatraju liberalima (ne samo među političarima, već i među inteligencijom!) istovremeno u potaji ispovedaju komunistički koncept *autoritarne modernizacije* („modernizacije manipulacijom” ili štaviše „modernizacije uprkos volji nezrelog naroda”). Ali, sve dosadašnje iskustvo nas uči da je od takve modernizacije uvek ostajao samo autoritarizam, dok su pozitivni efekti modernizacijskih napora nestajali u dimu svih vrsta građanskih ratova i revolucija.

I zato, ako već treba birati između nepošteno uspostavljenog parlamenta sa modernizacijskom većinom, i pošteno ustrojene skupštine sa modernizacijskim snagama u manjini, ja biram ovo drugo. Svi znamo da lični i društveni uspjesi postignuti nepošteno i prevarno na kraju ipak završavaju u nesreći. Hajde da ovoga puta probamo sporije, ali na poštenim i društveno zdravim osnovama. Ako mislimo da nam narod sporo uči i da je zaostao, nemojmo ga siliti i varati, dajmo mu vremena sazri i da nešto nauči. Možda će blagostanje nastupiti sporije. Ali, ono što budemo osvojili biće naše – zauvek.

Mirjana Vasović¹

Elita doušnika

Dodeljujući svoju godišnju nagradu za reformatora godine Američko udruženje pravnika napravilo je tipičan američki „gaf”. Takav, u kojem prepoznavamo istu obesnu nezgrapnost sa kojom su, u prethodnih deset godina, rešavali političke krize na ovim (i ne samo ovim) prostorima. Ispoljavajući komično nepoznavanje domaćih prilika, normi i naravi, dotično udruženje (prema izveštaju „Glasa” od 20. jula 2002. godine) odalo je gospođi Karamarković (inače, zaslužno) priznanje kao borcu za nezavisnost u srpskom pravosuđu, istovremeno je imenujući „liderom u denunciranju (denunciirati = dostavljati, potkazivati) Miloševićevog režima”. Očigledno, američki pravnici nisu uzeli u obzir da bi na ovaj način obrazložena titula mogla doneti gospođi Karamarković više podsmeha nego priznanja istih onih „domorodaca” čijem je prevaspitavanju, u suštini, isticanje ovakvog uzora trebalo da doprinese. Ma koliko uživao u privatnim ogovaranjima i smeštanjima najbližim rođacima i komšijama, ovdašnji narod grozi se žbira i potkazivača u javnim poslovima, pa sve da su oni i najistaknutiji borci za demokratiju i slobodu.

Ali, ma koliko nesmotren, ovaj postupak kao da je ipak pao na plodno tle. U svojim naporima da se „harmonizuju” sa ostatkom sveta i uvedu ovaj narod među one „normalne”, naši današnji javni poslenici očigledno su se prihvatili upravo ovakvog, doušničkog, metoda borbe za demokratiju. Ono što je u krugovima nekadašnjih opozicionara i nekih nevladinih organizacija započeto višegodišnjim „denunciranjem” Miloševićevog režima (a što je često zamenjivano potkazivanjem sopstvene države, naroda, kulture i tradicije) kulminiralo je danas pravom doušničkom histerijom. Primer u kojem penzionisani general Pavković *post festum* potkazuje predsednika Koštunicu njegovim političkim protivnicima samo je najsvježiji i trenutno medijiski najupadljiviji, ali ne i najkarakterističniji. Odmah posle oktobarskih događaja, u jeku osnivanja „kriznih štabova” po preduzećima, javnost (i tužilaštvo) bili su zasuti sijasetom dojava i prijava o „zloupotrebi službenog položaja” koje su se, mahom, odnosile na političke protivnike, pa čak i na njihove simpatizere, a zasnivale na „dokazima” prikupljenim i pre isleđivanja. (Bilo bi zanimljivo danas istražiti koliko je takvih prijava odbačeno, a koliko je sudskih postupaka okončano oslobađajućom presudom). Ubrzo je i narodni pokret Otpor počeo „sve nas da posmatra”, a samo neke da potkazuje. Neposredno pred hapšenje Miloševića i njegovo izručenje ministar srpske policije prijavio je Haškom Tribunalu postojanje masovnih grobnica u okolini Beograda, čije

1 CLDS i Fakultet političkih nauka, Beograd

poreklo, a ni identitet žrtava, ni do dan danas nisu sa sigurnošću utvrđeni. U traganju za novim identitetom i (daljom) svrhom svog postojanja pojedine nevladine organizacije (kako se i srpski premijer nedavno požalio) nastavile su da i dalje potkazuju stranim moćnicima ne samo svoju državu nego i sadašnje „reformatore”.

Trenutno, ova pojava poprima razmere epidemije. Penzionisani general (koji je, inače, sklon sklapanju pakta sa đavolom) započeo je novi lanac potkazivanja ofirajući predsednika države i svog bivšeg „zaštitnika”, ne zbog nečega što je ovaj uradio, nego zbog onoga što nije uradio. Zbog toga što, kako general tvrdi, nekog davnašnjeg dana pred neidentifikovanom grupom saradnika nije pokušao da spreči iznošenje nagoveštaja neke nejasne namere da se upadne u (fantomski) Biro za komunikaciju srpske vlade i polupaju lončići izvesnom Bebi Popoviću i njegovom gazdi. Odmah iza toga, novinarka kojoj je uskraćen razgovor sa jugoslovenskim predsednikom (ali ne i sa srpskim premijerom, policijom i javnim tužiocem) tajno snima nepodopštine predsednikovog savetnika za štampu i sprema se da ga prijavi „samo ukoliko on nasrne na njen moralni lik” (antologijski primer pranja blatom). DSS, u međuvremenu, potkazuje neprijavljenu imovinu i nekadašnje „smutne radnje” švercerske provenijencije generala Pavkovića. Opštinski odbor DS Vrnjačke Banje proziva nekadašnjeg ministra Tijanića kao progonitelja nezavisnih medija i nudi faksirane „dokaze” bez zaglavlja i pečata davno rasformiranog ministarstva. Narečeni Beba Popović, inače bivši kelner, u izjavi Anketnoj komisiji (kao uzgred i kao nehotice) celoj javnosti dojavljuje (kafanske) „poroke” savetnika Nalića. Krug zatvara pomenuti general Pavković, koji (takođe, sasvim uzgredno) nagoveštava sudu u Hagu da bi trebalo obratiti pažnju i na generala A. Tomića. Pri tome krišom namiguje istom (sudu) da bi bio voljan da svoju kožu skupo trampni ni za koga drugog do za svog bivšeg saborca (na svetskom potkazivačkom tržištu izuzetno traženog) generala Mladića. Kao kruna svega, premijer Đinđić (u intervjuu Rojtersu) otvoreno denuncira, ni manje ni više, celu VJ iznoseći pretpostavku da bi upravo vojska (a ne srpska vlada) mogla da bude mogući zaštitnik jednog osumnjičenog ratnog zločinca. Brzina sa kojom je, inače, spakovao gospodi Liliću i Karleuši kofere za Hag pokazuje da premijer očigledno misli da doušnika imamo i za izvoz.

Ono što je ovom komičnom kolopletu potkazivanja bivših i sadašnjih aktera, namera i radnji uopšte dalo neki veći (lažni) značaj bila je tek upornost sa kojom se Vlada Srbije (alias DOS, alias DS, alias Đinđić) upinjala da nemušto rekla-kazala uvređenog i povređenog bivšeg generala podigne na nivo Velike protivdržavne zavere. Ono što mu je dalo konačan smisao bilo je osnivanje Anketne komisije Skupštine Srbije za utvrđivanje činjenica i odgovornosti aktera (čitaj, predsednika Koštunice) vezanih za namere upada u vladin Biro za komunikacije, što je okarakterisano kao „pokušaj državnog udara”, maltene kao veleizdaja. I to, da bi ironija bila veća, upravo u trenutku kada se isti taj „akter” ogorčeno bori (sa Đinđićem i Batićem jednako koliko i sa Đukanovićem) za očuvanje savezne države. I, gle slučajnosti (!), upravo u trenutku kada se potpredsednik savezne vlade sprema da napusti brod koji tone i prihvati sigurnijeg kormila, dok mu „grupa građana”, DS (u kojoj je

inkognito), G17 plus (gde je hiberniran), a verovatno i ostaci ostatka DOS, duvaju u jedra.

Neki cinik je jednom rekao da otkrivanje svake velike istine započinje skandalom i nečijim klevetanjem. U našem slučaju, mnogi trezveni analitičari veruju da ovakvo klevetanje i veštačko izazivanje skandala ima značenje dimne zavese čiji je cilj prikrivanje bolnih istina naše društvene i, posebno, ekonomske stvarnosti. Stvar, međutim, po narod i demokratiju stoji još gore. Izazivanje lažnog dima ovde nije toliko u funkciji prikrivanja, koliko, upravo, privlačenja pažnje javnosti. Kako običan čovek veruje da dim i vatra uvek idu zajedno („nema dima bez vatre”) dizanje tolikog dima treba narod da ubedi da iza toga stvarno postoji opasna vatra koju treba hitno gasiti. Farsična ozbiljnost sa kojom Anketna komisija Skupštine Srbije ispituje kelnerice, kelnera i portire treba da ubedi narod (koji je, inače, po vasceli dan zabavljen isključivo svojim egzistencijalnim jadom) da se ovde ne radi tek o ujdurmi sada već nelegitimne i poljuljane vlasti već *o ugroženoj državi i demokratiji* (!) – koje jedino *radikalne* mere DOS mogu da izbave. A to znači (kada smo već kod ove metafore) da će dosovska *lomača* – tj. eventualno smenjivanje a možda i krivično gonjenje jedinog uistinu legitimnog narodnog predstavnika, tj. Koštunice – *s dobrim razlogom biti potpaljena*.

* * *

Očigledno, Đinđić, Labus i DOS-ovi ostaci, a verovatno još poneko iz pozadine (odnosno iz njima prijateljskog okruženja), koristeći se obaveštajnom podrškom penzionisanih (a ucenjenih) Miloševićevih generala, uporedili su časovnike i krenuli u akciju konačnog neutralisanja *sadašnjih* političkih neprijatelja („protivnika reformi”). U tom smislu sve je sasvim „transparentno”. Ali, osim ovih dnevnopolitičkih i kratkoročnih aspekata cele stvari sadašnja plima doušništva ima i svoju dubinsku, sistemsku i političko-kulturnu dimenziju. Ona je simptom ne samo određenog stanja duha već i dostignutog stepena demokratije u nas.

Nije slučajnost da je konačna bitka započela upravo napadom na dve državne institucije od najvećeg (narodnog) poverenja – predsednika SRJ i Vojsku. To su, ujedno, još jedine dve do sada neokaljane i neokrnjene institucije države o kojoj, izgleda, svi brinu, a ponajviše tako što joj svojski rade o glavi. Sve ostale institucije koja svaka normalna država treba da ima već su stavljene pod „civilnu kontrolu”, bilo tako što su izmeštene u sivu zonu paravladinih ili para-partijskih biroa i agencija, ili što njima upravljaju ljudi koji, po potrebi, menjaju svoje agregatno stanje iz državnih činovnika u NVO aktiviste i obratno. Pošto je država ono što se oni dogovore (Kardeljev recept) umesto pravne države i profesionalizma državnih službi na delu je opet puki partijski (dosovski) voluntarizam. Sudovi i sudije, pa i oni vrhovni, proglašavaju se nadležnim ili nenadležnim, savesnim ili nesavesnim, pouzdanim ili zrelim za „lustraciju” zavisno od toga koliko su njihove odluke politički celishodne. Rekla-kazala tračarenje pred anketnim odborima ili u medijima (čak i ljudi zakonski okrivljenih za špijunažu), pretpostavlja se profesionalizmu

državnih obaveštajnih službi. U skladu sa tim, sa vojnim i državnim tajnama postupa se sa istom skrupuloznošću sa kojom se tretira i Alajbegova slama. Nova kadrovska politika u vojsci i policiji, uopšte, sprovodi se po merilima nove političke lojalnosti i korisnosti, umesto obećane profesionalnosti. Stoga se svi otpušteni, najureni i (za kriminal, dezerterstvo ili špijunažu) suđeni činovnici iz perioda vladavine nekadašnjeg režima (samo)proglašavaju žrtvama ili herojima (zavisno od prilike ili od denuncijacija koje se iz njih mogu izvući). Diplomatska služba i dalje se tretira kao najslađi revolucionarni plen, zbog čega se, verovatno, neki njeni predstavnici i ne osećaju dužnim da slede državnu politiku zemlje koja ih je delegirala i štite njeno dostojanstvo. Frapantno nepoštovanje i vređanje institucija, koje su sami ustanovili, od strane visokih državnih činovnika (pri čemu preovlađuje „Mika, Pera, Laza” žargon iz nekadašnjih beogradskih šetnji sa pištaljkama i udaraljka) posebna je priča. Ona otvara problem nezavisnosti državnog javnog tužilaštva koje je itekako budno kad treba da optuži poslanika opozicije za uvredu države (polivanje vodom predsednice Skupštine Srbije), ali, istovremeno, žmuri pred prostačkim nasrtajem podmlatka DS na ugled predsednika SRJ. Neopravdani ustupci i nezaslužena izvinjenja državnih pregovarača u kontaktima sa stranim predstavnicima zaokružuju priču o banana-državi koja to nije samo zato što, očigledno, još nije ni država. Prema vulgarizovanim tumačenjima bivših levičara, a sadašnjih zagovornika „civilnog društva”, koji su trenutno na vlasti, država jednostavno više nije u modi. Odbacujući, sa nacionalizmom, devetnaestovekovnu nacionalnu državu, oni nam podmeću srednjovekovni model (za)poseda(nja) na osnovu prava pobjednika na pljačku. I to je legitimacija na osnovu koje naši novi mali (srbijski, crnogorski, vojvođanski, šumadijski, sandžački, itd.) *feudalci* s takvom lakoćom i bez imalo ustručavanja, narodu ispred nosa, rastuću ovu državu na sopstvene prćije i ćepenke.

* * *

Ako nema (pravne) države, rekao bi Hobs, strah se širi društvom. I tu se vraćamo na problem doušništva čije ishodište nije u borbi za demokratiju, za reforme ili za istinu, kako bi to hteli da nam predstave, već upravo u strahu. Ma koliko se danas i ovde potkazivanje nastoji predstaviti kao *građanska vrlina* ono je svagda i svugde imalo samo jedno značenje – preporučiti se moćniku ili se zaštititi od njega – i suprotno je kako demokratiji tako i građanskoj slobodi. Njegovo širenje je *nepogrešivi znak da se moć koncentriše u uskom krugu ljudi* (izvan institucija) koji stavljaju tapiju na ono što je *jedini* ispravan i moguć put ka revoluciji, reformi, demokratiji, itd. U to ime, oni su spremni da prokažu, osude i kazne svakoga koji odstupa od „norme”. Doušništvo je zakonita pojava u društvenoj situaciji u kojoj politički pluralizam ustupa mesto veštačkim dihotomijama i isključivim podelama na pravoverne reformiste i protivnike reformi (u koje se bez razlike ubrajaju svi drugačijeg mišljenja, od julovaca do DSS-ovaca). To znači, u situaciji u kojoj se pragmatska politička pitanja podižu na nivo ideoloških razlika, a razilaženja oko procedure provociraju zakleta neprijateljstva. U društvu koje bez reči prihvati parolu „otporaša”

(koja potiče, neosporno, iz totalitarnog propagandnog arsenala) „ako nisi deo rešenja onda si deo problema” svako postaje podjednako sumnjičav i svako podložan sumnji. Zato što se u takvoj situaciji društvo po logici socijalnopsiholoških zakonitosti veoma brzo samoorganizuje na jedan pervertiran način i uspostavlja (samo)kontrolu koja je, po prirodi stvari, totalna. Sada u potkazivanju prednjači naša elita, ali nije daleko dan kada će, kako je rekao Zinovjev opisujući staljinističko doba, svako naći svoje mesto učesnika u Velikoj revoluciji, pa makar i u ulozi doušnika. Ako su inkriminacije bezobalne (tipa „govor mržnje”, „zloupotreba službenog položaja”, „nesavesnost u službi”, „uvreda države”, „uznemiravanje javnosti”), a sudske odluke arbitrarne (kako zamišlja ministar pravde), svako će biti na oprezu, osvrutati se oko sebe, osmatrati, osluškiivati i dojavljivati. Svako od nas (osim P. Lukovića) mogao bi biti dojavljen i okrivljen za „govor mržnje” (a možda i za nešto ozbiljnije) ako mu se omakne, na primer dok sluša vesti, da mu dođe da „zgromi Č. Jovanovića”, da je ta i ta poslanica „prava guska”, ili (što se jednom građaninu u Češkoj i dogodilo) da su „Nj.C.V. usrale muve”. Idealna kontrola koju režim na ovaj način uspostavlja pojačana je onim vidom autocenzure slobodnog čoveka i građanina koja je i hrabrog novinara Tirnanića naterala da se čitalaštvu izvinjava što se nasmejavao dosetkama jednog duhovitog čoveka, pa zvao se on i Šešelji (što se, inače, DOS-ovim poslanicima u Skupštini, za koje je smejanje Šešeljevim dosetkama ravno svetogrđu, ne može dogoditi). Ova vrsta neslobode i sveopšteg zaziranja, čiji je najviši izraz potkazivanje, trajace sve dotle dok Skupština, eventualno, u nekom narednom „Danu aklamacije” ne izglasa zakon po kojem bi, recimo, sadašnji ministar pravde svakom pravovernom građaninu udario „dangu” na čelo kao dokaz njegove političke ispravnosti i posvećenosti reformama.

* * *

Oni koji su od DOS preostali nisu, očigledno, ništa naučili iz iskustava bliske istorije. Da je urušavanje institucija pravne države, izigravanje normi parlamentarizma, zastrašivanje, blaćenje i hapšenje političkih protivnika, pre izraz slabosti nego snage nekog režima. I siguran znak njegovog bliskog kraja. Ali, ako nisu knezovi – valjda jeste raja.

Prelomni trenutak za reforme u Srbiji

I

Proces fundamentalne promene institucija u većini bivših socijalističkih društava je već uveliko ušao u drugu deceniju. O tome su do sada napisane čitave biblioteke. Podsećamo čitaoce da se u ekonomskoj literaturi zastupa stav da se tranzicija može smatrati završenom u onom trenutku kada postanu zanemarljive razlike u produktivnosti između novih, prestrukturiranih i „starih” preduzeća. Naglasak je, kao što je i prirodno za ekonomiste, na stepenu efikasnosti. Kakvo je trenutno stanje, odnosno dokle se sa tranzicionim procesom stiglo? Moguće je, shodno ostvarenim rezultatima, identifikovati tri grupe zemalja. Na jednom polu su uspešne, na drugom krajnje neuspešene, a širok prostor koji je između popunjavaju zemlje koje su po svojim karakteristikama veoma različite. Zemlje koje su napredovale u procesu tranzicije sve se uočljivije i uspešnije pozicioniraju na svetskoj ekonomskoj sceni. Na drugom polu ove liste su zemlje koje su u tako teškom stanju da jedino može da im pomogne neko čudo. Pozicije ove dve grupe zemalja sasvim sigurno se neće bitnije menjati ni u kratkom ni u srednjem roku. Situacija je dinamična u pomenutom „međuprostoru” koji se u ekonomskoj literaturi različito stratifikuje i zapravo njegova stratifikacija zavisi od stava analitičara. Ipak, lako se uočava da su neke od ovih zemalja mnogo bliže prvoj, a neke drugoj grupi. Ovom krugu zemalja pripada i Srbija.

Osnovna lekcija o tranziciji glasi da je proces mnogo teži i suptilniji nego što se to očekivalo (čak i od strane stručnjaka) na njenom početku. Tranzicija, kako se u jednom svom tekstu prikladno izrazio Vaclav Klaus, nije pitanje „vežbe u primenjenoj ekonomiji” nego dugoročna i mukotrpa promena zatečenih institucija, procesa i sistema vrednosti u celini. Ona je suptilna i pragmatična kombinacija spontaniteta i planske akcije (u smislu promene institucija). Sve u svemu, jedan od najtežih problema koji se može pojaviti pred bilo kojim društvom. Neki analitičari smatraju da je, zapravo, mnogo teže graditi kapitalizam na ruševinama socijalizma nego počinjati proces od nule. Bilo kako bilo, zemlje čije su vlade pristupile tranzicionom procesu na način kako je to definisao Klaus, i koje su na tome istrajale, ostvarile su bolje rezultate od onih koje su tranziciju posmatrale kao „tehnički problem”, koji se rešava relativno brzom promenom zakona. Pored toga, potrebno je da se podsetimo da su skoro sve zemlje koje su ostvarile uspešne reforme prolazile kroz različite faze. Postojali su usponi

1 Centar za liberalno-demokratske studije

i padovi, politički šokovi i krize, dileme i lutanja. Drugim rečima, postojale su tačke kada su reforme mogle da budu ugrožene, odnosno kada je pretila velika opasnost da procesi krenu u nepoželjnom pravcu. Upravo u odnosu prema pomenutom problemu uočavaju se razlike između država, odnosno njihovih političkih elita. Odgovorne političke zajednice su uspele da dnevno-političke borbe i nadigravanja razdvoje od pitanja reforme društva. Mislim da je taj prelomni trenutak za reforme u Srbiji upravo sada. Od toga na koji način će se prevazići postojeća politička kriza (a kada mi to nismo bili u krizi i pred „sudbinskim izazovima“?), zavisi i budućnost započetih reformi.

II

Kakvi su dosadašnji rezultati procesa tranzicije u Srbiji? Nećemo se, ovom prilikom, pozivati na statističke podatke (u šumi grafikona i brojki čitaoci se po pravilu teško snalaze, a često se takvom formom namerno zamagljuje ono što je najbitnije), nećemo ponavljati ono što sami reformatori govore o sebi, niti neka opšta mesta koja se sreću u sve brojnijim kritikama. Teško je uopšte nešto novo, nešto što se do sada nije čulo, dodati raspravi o rezultatima i budućnosti reforme u Srbiji. Kao po nekom ustaljenom pravilu, i naša stručna javnost je radikalno polarizovana, tako da se većina analitičara nalazi ili na poziciji slepe podrške svemu što je do sada urađeno, ili na poziciji *a priori* kritike i odbacivanja svih poteza koje je vlada preduzimala ili preduzima. Preterana je količina uložene strasti i stranačkog prepucavanja (u dugu Bečkovićevo „ćeranja“), a nedostaje analitičnosti. Oba pomenuta pristupa su podjednako neupotrebljiva ukoliko se želi objektivno i argumentovano raspravljati o rezultatima i konkretnim problemima s kojima se reforma u Srbiji očigledno suočava. Uvek treba biti oprezan prema procenama koje navode politički profesionalno angažovani analitičari. Nije suvišno podsetiti na Hajekovu misao da ukoliko neki analitičar dugo obavlja javnu funkciju, ili je u tu negde u njenoj blizini, da se njegova analitička beskompromisnost po pravilu korumpira.

Najjednostavniji način da se širokom krugu ljudi ilustruju stanje i problemi u našem ekonomskom sistemu je da se skrene pažnja na to kako stoje stvari sa privrednim rastom (svestan sam brojnih ograničenja koja se upotrebi ovog indikatora pripisuju, ali mislim da je za naše potrebe u ovom tekstu sasvim zadovoljavajući). Kao što je dobro poznato, privredni rast u sublimiranom izrazu (ostavimo tehničke detalje ovom prilikom po strani) zavisi od obima investicija i stepena njihove efikasnosti. Vrlo jednostavno – potrebno je podsticati investiranje i odgovarajućim konkurentskim ambijentom podizati stepen njegove efikasnosti. U ovoj oblasti, na žalost, u Srbiji ne stojimo najbolje. Problem s kojim se suočavamo nije nov, to je trend koji nas prati već decenijama. Podsetiću, pre svega zbog mlađih čitalaca, na jedno poznato istraživanje koje je pred sam raspad bivše zajedničke države objavio ugledni slovenački ekonomista Aleksandar Bajt. Bajt je procenjivao gubitak društvenog proizvoda u SFRJ usled nedovoljno efikasnih investicija. Njegov nalaz je

bio da bi, ukoliko se pođe od ostvarenog nivoa investicija u SFRJ i na njega se primeni prosečan nivo efikasnosti investicija nekih srednje razvijenih zemalja (Grčke, Portugala, Španije i Turske), društveni proizvod rastao u periodu 1960-1980. godina po stopi od 7,9% godišnje. Odnosno, povećao bi se za 4,5 puta, a stvarno se povećao za samo 2,9 puta. Podatke navodimo da bi čitaoci shvatili o kojem redu veličina je reč i zbog čega je pitanje efikasnosti u ekonomiji toliko važno. Vidimo da Bajt nije u ovoj računici primenjivao nivo efikasnosti investicija u Nemačkoj ili Japanu, inače zemljama sa kojima mi tradicionalno volimo da se upoređujemo. Zašto je efikasnost investicija bila tako katastrofalno niska? Zbog nefunkcionisanja tržišta – nepostojanja mehanizma konkurencije i tvrdih budžetskih ograničenja. Ili, kako je tada zaključio Bajt, usled nepostojanja uslova koji podstiču preduzetništvo.

III

Odabrali smo ovaj ugao posmatranja zato što se često usled političkog vašara kojem smo izloženi gubi iz vida ono što je najbitnije za svaki privredni sistem – njegova efikasnost. Stvari trenutno stoje ovako. Stabilizacija privrednog sistema je, uz značajnu međunarodnu podršku, ostvarena. Ipak, to je samo početak procesa i stoga ove rezultate ne treba precenjivati. Brojni su problemi koji optimizam značajno dovode u pitanje. Ako se osvrnemo na pomenute varijable od kojih zavisi privredni rast, tada možemo da konstatujemo da imamo probleme u oba segmenta. Niti imamo dovoljno investicija (ni domaćih ni stranih), niti je njihova efikasnost na zadovoljavajućem nivou. Šta se događa sa osnovnim institucijama koje bi trebalo da obezbede klimu koja podstiče preduzetništvo (neka ono ovom prilikom bude sinonim za investiranje) i visok stepen ekonomske efikasnosti? To su one institucije bez kojih tržišna privreda ne može efikasno da funkcioniše. Pre svega, kakvo je stanje u pogledu promene svojinske strukture? Pada mi na pamet rečenica koju je pre skoro osamdeset godina napisao Ludvig fon Mizes objašnjavajući osnovne elemente liberalizma. Ukoliko je potrebno, kaže Mizes, da se liberalizam sintetizuje u jedan pojam onda bi to bila privatna svojina. Što se tiče konkretnih rezultata privatizacije u Srbiji, uprkos velikoj priči, ipak se nije daleko odmaklo. Nećemo ovom prilikom detaljnije analizirati razloge koji su do toga doveli, ali neophodno je konstatovati činjenicu da se zatečena vlasnička struktura nije bitnije promenila.

Pored toga, postojeći privatni sektor i dalje u velikoj meri funkcioniše u zoni „sivog” tržišta. To ukazuje da još nije stvoren institucionalni okvir koji podstiče firme da svoje aktivnosti preusmeravaju iz „sivog” u regularni sektor. Ne treba zaboraviti da upravo nejasno stanje u oblasti svojinskih odnosa značajno doprinosi stvaranju podsticaja za očuvanje vrlo suptilne veze između postojeće regularne i „sive” ekonomije. Tržište kapitala je u povelju i, shodno nekim konkretnim događanjima, može da se zaključiti da još mnogo toga treba da se uradi da bi ono počelo da funkcioniše na prihvatljiv način. Ne sme da se zanemari ni struktura tržišta. Prema

istraživanjima koja je nedavno objavio Centar za liberalno-demokratske studije, tržište je u visokom stepenu monopolisano. A monopolna struktura tržišta nije dobra osnova za unapređenje stepena ekonomske efikasnosti. Ovaj nalaz, pored ostalog, rečito govori o stepenu otvorenosti našeg tržišta.

S druge strane, ni na tržištu rada nema bitnijih promena. Usvojen je Zakon o radu koji, formalno posmatrano, približava regulisanje odnosa u ovoj oblasti zahtevima tržišnog poslovanja. Ali, u praksi se još uvek ne osećaju neke bitnije promene. I dalje je visoko učešće „sivog” tržišta rada, što nije iznenađujuće, budući da veliki broj privatnih firmi funkcioniše u ovoj zoni. Nepromenjeno stanje u ovoj oblasti je, pre svega, posledica već pomenute činjenice da se proces privatizacije odvija usporeno, tako da postojeće upravljačke strukture nisu podstaknute da prilagođavaju obim i strukturu zaposlenosti. Jednostavno, ne ponašaju se kao preduzetnici. U poslednje vreme stvari su počele i da se komplikuju. Nakon perioda relativnog mirovanja, sindikati sve češće nastupaju sa različitim zahtevima, koje nastoje da ispune pretnjama štrajkom. Vlada na te pritiske odgovara različito: nekad im odoleva, ali nekada i ne. Izgleda da se njene aktivnosti odmeravaju prema tome koliko je dati sindikat u stanju da izvrši socijalni i politički pritisak. To je već klasična priča o „gašenju vatre” i preraspodelama shodno snazi pritiska – poguban proces koji na srednji rok ne može da donese dobro ni radnicima ni vladi. Tako se šalju nepovoljni signali prema kojima radnici prilagođavaju svoje ponašanje. Oni pokušavaju da se izbore za bolje uslove života političkim pritiskom, a ne kroz porast efikasnosti.

U poslednje vreme se sve više govori o prekvalifikacijama radnika koji su ostali, ili koji će tek da ostanu bez posla. Da stvari nisu ostale samo na praznoj priči pokazuje činjenica da postoje konkretne inicijative nekih međunarodnih institucija koje imaju za cilj prekvalifikovanje radnika. Potrebno je skrenuti pažnju na neka iskustva koja već postoje. Interesantna su ona koje je imala nekadašnja Istočna Nemačka. Pokazalo se, naime, da je većina radnika koji su prošli ovakve obuke na kraju ipak završila u grupi dugoročno nezaposlenih. Drugim rečima, pokazalo se da je obuka bila nezadovoljavajuća, jer nije uspeła da ih učini atraktivnim za preduzeća. Nemački analitičari su zaključili da bi najbolja strategija bila da se samim preduzećima prepusti organizacija procesa prekvalifikovanja. Jedino tako radnici stiču znanja i veštine koji su sa stanovišta privatnih firmi i u konkretnim okolnostima upotrebljiva. Neophodno je da se edukacija obavlja od strane onih koji će njene rezultate i direktno koristiti. Ovo je vrlo važna lekcija za Srbiju posebno zbog činjenice da su raspoloživa sredstva za ovu namenu mala, te da je bitno da se na najbolji mogući način upotrebe. Pokazuje se tačnim da bez masovnijeg razvoja novih privatnih firmi nema mogućnosti za smanjenje postojećeg stepena masovne nezaposlenosti. Kao što vidimo, odakle god da se krene vraćamo se u istu tačku – potrebno je podstaći privatno preduzetništvo. To je osnova za privredni rast, a shodno tome i jedini realističan način prevazilaženja dramatičnih problema s kojima se privreda suočava.

Prirodno je da se postavi pitanje zbog čega je reforma u Srbiji sada na prekretnici? Konstatovali smo da nisu stvoreni potrebni preduslovi za podsticanje preduzetničke inicijative, odnosno da nema podsticaja za masovnije investiranje. Ljudi često postavljaju vrlo jednostavno pitanje: a zašto se ne donose takve odluke od kojih bi većina imala koristi? Da li se radi o tome da vladajuće garniture (i njihovi stručni servisi) nemaju dovoljno znanja o tome šta je neophodno da se preduzme ili je u pitanju nešto sasvim drugo? Pre svega, treba da se odbaci mišljenje da je osnovni uzrok problema u nedostatku znanja. Ukoliko i ne bi bilo dovoljno znanja, ono bi se moglo rešiti „uvozom” (mada lično ne verujem mnogo savetima onih koje ti saveti ništa ne koštaju). Osnovni elementi na kojima su se zasnivali reformski programi u uspešnim tranzicijama su dobro poznati, a neke stvari su postale gotovo opšta mesta, kao što su čuvenih „12 zapovesti”. Da bi jedna zemlja privukla strane direktne investicije neophodno je, shodno „zapovestima”, da zadovolji sledeće uslove: da ima stabilnu i predvidivu makroekonomsku politiku, efektivnu i poštenu vladu, veliko i rastuće tržište, da obezbedi slobodu aktivnosti na tržištu, minimalne vladine regulacije, pouzdanu infrastrukturu, dostupnost visoko kvalitetnih faktora proizvodnje, jaku valutu, sposobnost da se isplati profit, dividenda i kamata, odgovarajuću poresku klimu, slobodu da se posluje između tržišta. Lako se primeti da mi mnoge od njih nismo ispunili. Upravo to su pravi zadaci koji stoji pred vladom – stvoriti preduslove za preduzetništvo i ostaviti preduzetnike da rade svoj posao.

Osnovna načela i ključni reformski zahvati su, dakle, poznati, ali problem nastaje u oblasti njihove realizacije. Tada prestaje mogućnost da se „prepisuju” tuđa iskustva. Implementacija se uvek odvija među konkretnim ljudima i u zatečenim okolnostima, interesima i odnosima snaga. Radi se o procesu usaglašavanja interesa. I tu na scenu stupa političička elita i pokazuje da li je dorasla problemu ili ne. Osnovni problemi za reformu su, znači, političičke prirode i tiču se odnosa „dobitnika” i „gubitnika”. Ove kategorije u svojim izveštajima koristi Svetska banka. Naime, naše trenutno stanje odgvara, uz određene modifikacije, onome što njeni analitičari označavaju problemima iz prve faze tranzicije. Kakvo je to stanje i zbog čega se pojavljuje problem? Otvaranje tranzicionog procesa učesnike deli na dobitnike i gubitnike. Može da se desi da se u jednom trenutku reforma „zaglavi”. Naime, to je stanje kada ima više podsticaja da se sačuva *status quo* – stanje parcijalne reforme – nego da se reforma nastavi. U ovoj fazi se pojavljuju političičke krize i snažni socijalni pritisci na vladajuću strukturu. Vlade dolaze u iskušenje da to prihvate jer računaju na dobijanje biračkih glasova (cilj svake političičke igre je pobediti na izborima i stoga da se konačno ostavimo pričanja bajki). Stanje parcijalne reforme stvara kratkoročnu iluziju stabilnosti, a problemi se zapravo kumuliraju i odlažu. To je tačka kada treba da se trend prelomi i da se stvori konsenzus za nastavak reformi, odnosno da se zagrizе kisela jabuka druge faze reforme. Kako da se to konkretno izvede ostaje zadatak za političičku elitu.

Rekli smo da je stanje u Srbiji donekle modifikovano u odnosu na ovu sliku. Protekla decenija nije, kako se namerno ili slučajno zaboravlja, protekla u vakuumu. Tokom tih desetak godina stvari su se odvijale ubrzano i određena vrsta „tranzicije” – radikalna preraspodela u različitim oblicima – ipak se odvijala. Tih deset godina je ostavilo dubljeg traga na privredu i društveni sistem nego što se ponekad ima u vidu. Dobitnici su bili upravo tadašnja oligarhija i njihovi „prijatelji”. Sada se to jasno oseća prema žilavim otporima koji dolaze sa raznih strana, a koji su izraz nastojanja uticajnih pojedinica i grupa da zaštite svoje interese. Mi se trenutno upravo nalazimo u poziciji polovično sprovedene reforme: provedena je parcijalna liberalizacija, ali bez neophodnog pratećeg dela – čvrstih pravila igre i snažnog podsticaja razvoja novog privatnog sektora. U stvari, vrlo je zapetljana situacija: kombinacija političke nestabilnosti, države u haosu koja ne zna ni gde su joj granice ni kako će da izgleda, te uticajnih vidljivih i nevidljivih ekonomskih grupa koje nastoje da reformu usmere na taj način da njima i dalje odgovara. Trenutno monopolisanu moć može samo da razbije slobodno tržište i konkurencija. A to znači dovođenje započetih reformskih mera do kraja. Svaka druga strategija je sa stanovišta dugog roka osuđena na neuspeh. Nikakve administrativne mere ne mogu same da reše ovaj problem. Citiraću reči nemačkog analitičara Franca Bema koje vrede da budu zapamćene: konkurencija, kaže Bem, predstavlja najveličanstveniji pronalazak za razbijanje koncentrisane moći koji je kroz dugu čovekovu istoriju pronađen.

V

Reformski proces u Srbiji je pred velikim izazovom. Ovo je, zapravo, trenutak kada treba da se odluči da li će Srbija da se pridruži zemljama koje su prevazišle početne tranzicione probleme ili će se pridružiti zemljama kojima još jedino mogu „čuda” da pomognu. Bajt nas je poredio sa tada srednje razvijenim zemljama, jer je smatrao da one mogu da budu neka prihvatljiva mera za poređenje. U ovom trenutku one to nisu. Sada to mogu da budu Rumunija i Bugarska. Stoga zaista zapanjuje i obeshrabruje stepen političke neodgovornosti, odnosno stanje da se ogromna energija ulaže u samoreklamiranje, jeftino skretanje biračke pažnje i rešavanje problema koju su zaista beznačajni sa stanovišta globalnog stanja i budućnosti ove zemlje. Svaka promena znači i promenu postojećeg odnosa snaga i, shodno tome, uvek neko nastoji da se suprotstavi promenama koje dovode njegovu trenutnu poziciju pod znak pitanja. Nemoguće je sprovesti strukturne promene u sistemu i očekivati da svi time budu zadovoljni. Zbog toga je bitan konsenzus na kojem se reforma zasniva. Taj konsenzus se u Srbiji ne može uočiti. Pitanje je da li ga je i bilo, a ako jeste onda je to vrlo kratko trajalo. Sada, kada je politička scena preplavljena surovom borbom za preraspodelu političke moći, mnogo toga je dovedeno u pitanje. Sada se pokazuju prava lica i prave namere. Opšte je mesto da je kredibilitet reformatora jedna od bitnih pretpostavki da bi tranzicija mogla da bude uspešna. Kredibilitet naših reformatora je ozbiljno doveden u pitanje. Ono što se dešava je zapravo gubljenje

vere u političke elite i institucije u celini. U takvim uslovima će biti teško povratiti kredibilitet i ostvariti neophodni konsenzus.

Da zaključim. Stvari su opasnije nego što na prvi pogled izgledaju. Poznato je iz istorije da uslovi nereda, kako ekonomskog tako i socijalnog, mogu lako da podstaknu procese koji su po svojoj prirodi retrogradni. Posebno u takvim zajednicama gde nema unutrašnjih stabilizatora. To se lako može desiti i u Srbiji. Dok se političari igraju, međusobno optužuju i samozadovoljno gledaju u ogledalu vreme neumitno prolazi. Ono što se sada dešava na političkoj sceni Srbije predstavlja uvredu zdravog razuma i dostojanstva njenih građana. Takvo ponašanje zaista ne daje razloga za veliki optimizam.

Na našim prostorima se po pravilu neprestano nešto čeka. A to što se čeka ili ne stiže, ili, ako kojim slučajem stigne, to je u trenutku kada je već potpuno nepotrebno onima koji su čekali. Na taj način se gubi dragocena energija upravo onih slojeva koji mogu da u reformskim procesima daju najveći doprinos. Stoga, ili će se politička elita (nerado koristim ovu reč i mislim da je neprimerena našem stanju stvari) ove zemlje uozbiljiti i usredsrediti se punom snagom na reformu privrede i društva i u tom cilju angažovati sve svoje raspoložive resurse (da se „zaglavljani” reformski proces oslobodi i da mu se da neophodni dodatni zamah) ili će zemlja biti prepuštena sve snažnijim silama entropije. A tada ostaje samo da se ponovi čuvena rečenica: molimo da poslednji koji bude napuštao zemlju ugasi svetlo.

Vladimir N. Cvetković¹

Nacionalna država (ili o Srbiji i Građaniji)

I

Nezavisno od glavne domaće političke teme i problema – konstituisanja nove države/saveza između Srbije i Crne Gore – pitanje koje ima mnogo duži politički staž jeste nedoumica oko nacionalnog (ne)određenja države Srbije. Postojeći republički ustav, kao i većina u međuvremenu predloženih novih ustavnih projekata koji su iznele različite nevladine organizacije, kao i jedna uticajna partija (DSS), koncentrišu se na tzv. *građansko* određenje države. Prema predlagračima, takvo određenje supstancijalnog karaktera države Srbije u načelu eliminiše mogućnosti nastanka nacionalističko-šovinističkih institucija i zakona, obezbeđuje zaštitu prava nacionalnih manjina i svih građana ponosob, i najzad, najnoviji argument – olakšava budući pristup Evropskoj uniji.

Na prvi pogled navedeni ciljevi zahtevaju upravo takav, „građanistički” pristup i on se (samo)predstavlja kao neka vrsta idealnog sredstva za približavanje „ovdašnjih prostora” liberalnim institucijama (ujedinjene) Evrope i njenjoi političkoj kulturi koji slovi za merodavnog sudiju u svim savremenim ideološkim sukobima. Na tragu datog mišljenja, svi drugi, odnosno drugačiji ustavni predlozi koji se zalažu za jasno definisanje Srbije kao nacionalne države, proglašavaju se u najboljem slučaju za „konzervativna” i „davno prevaziđena” „devetnaestovekovna” shvatanja o naciji i državnom suverenitetu, dok se mnogo češće navode optužbe za neki od oblika šovinizma, a nisu retke ni one kritike koje spočitavaju „rasizam”, čak i „aparthejd” zagovornicima nacionalne države. Nevolje sa tim i takvim zaključcima potiču usled karakteristične pojmovne zbrke koju je izazvalo najpre krhko građansko društvo Kraljevine Srbije, zatim pijemontsko jugoslovenstvo dinastije Karađorđevića i dobrog dela srpskih intelektualaca s početka XX veka, komunistička ideologija internacionalizma, i najzad – udvornička politička korektnost nove političke elite, i to u veoma šarolikom ideološkom spektru. Rečeni politički projekti i akteri, usled specifičnih istorijskih okolnosti tek delimično konstituisanog građanskog društva u nas, uspjeli su da razdvoje nerazdvojivo, a spoje nespojivo. Stoga ćemo u prvom delu teksta u grubim crtama pokazati gde vidimo suštinu domaćih nedoumica po pitanju nacionalno – građansko, da bismo u drugom delu izložili argumente u korist nedvosmislenog nacionalnog određenja Srbije – nezavisno od njenog statusa u budućoj zajednici sa Crnom Gorom.

¹ Institut za filozofiju i društvenu teoriju; Univerzitet u Beogradu; Filozofski fakultet u Novom Sadu.

Temelj svih nesporazuma u pogledu nacije i nacionalnog jeste njihovo definisanje. Možda je zato najbolje najpre odrediti sadržaj i domete pojma *nacionalnog identiteta*, e da bi se onda sa više argumentativne strogoće govorilo o naciji i/ili nacionalizmu, kao i o nacionalnoj državi.

Odavno je postalo notorno mesto kulturnih i socio-antropoloških studija da je nacionalni identitet najobuhvatniji i najsloženiji oblik kolektivnog identiteta u moderno doba. Njegova funkcija jeste iznalaženje emocionalnih sadržaja i kulturnog okvira za političko delovanje modernog individuuma u svetu koji je poništio ili radikalno preobrazio tradicionalne oblike društvenosti. Ostavljajući ovde spor oko nastanka nacija (da li su one „konstrukt” ili „prirodni” nastavak etnosa), možemo se složiti sa još jednim opštim mestom po kome nacionalni identitet tvori razvoj moderne države (stajajuća vojska, birokratski aparat, univerzitet) i ekonomije (industrijalizacija), ratove (borbe za teritorije i uticaj), kao i kolektivno iskustvo zajednice (istorijsko pamćenje, mitovi, simboli). Navedenim elementima treba pridodati još jedan, koji se inače ne retko danas previđa, a to je – *demokratija*.

Naime, u pomodnom i ponajviše neznačajkom optuživanju nacije za sva zla modernog sveta, jednostavno se previđa da je moderna demokratija (od Engleske XVI veka, preko američke i francuske revolucije, do savremene „države blagostanja” i zemalja „socijalno uređenog tržišta”), kao danas opštevažeći obrazac uzornog političkog ustrojstva države, rođena upravo u nacionalnom liku! Protivrečno nastajanje nacija je za Modernu predstavljalo oblik političke artikulacije slobode i jednakosti ljudi, tj. pojedinaca kao građana – jednakopravnih državljana. Utoliko se onda u začecima Moderne i nije pravila razlika između nacionalnog i demokratskog. Imajući u vidu da je krajnji cilj, tj. načelo nacije *učestvovanje svih građana u političkom životu države*, možemo reći da demokratija opstojava u samom biću pojma nacije – kao njena pretpostavka, premda ne nužno i kao ishodište. U tom smislu naciju reflektujemo kao stalni proces integracije modernog društva kroz politiku. To je kontroverzan proces koji, uprkos snovima ranih filozofa i potonjih nacionalističkih intelektualaca, ne može imati neki konačni i neupitni cilj (recimo, puno poistovećivanje pojedinca sa nacijom, tj. puna interiorizacija vrednosti zajednice čija se egzistencija, po definiciji, smatra vrednijom i važnijom od interesa pojedinaca), već se neprestano preoblikuje u zavisnosti od istorijskih prilika, uvek sa imperativom novog zadobijanja identiteta i životnog smisla u fragmentiranom svetu (post)moderne.

Konačno, istorijske okolnosti su uslovile da se geneza nacije odvija kroz dva naizgled suprotstavljena, a u stvarnosti u mnogo čemu komplementarna modela. Tako je tzv. *francuski* model nacije pod konstitutivnim elementima podrazumevao domovinu (kao skladište istorijskih sećanja), odnosno državu kao zajednicu zakona i institucija s jedinstvenom političkom voljom za razvojem pravne jednakosti među pripadnicima istog društva (građanska i zakonska prva, politička prava i dužnosti, ekonomska prava), javni sistem obrazovanja i slično. Naizgled direktno suprotstavljani,

nemački model stvaranja nacije naglasak stavlja na etničko poreklo, tj. „zajednicu rođenja” koja pretpostavlja postojanje jedinstvenog jezika, običaja, prošlosti... Suština je da dati modeli *nikada i nigde* nisu realizovani kao idealni tipovi, te da svako nastajanje nacije (i nacionalizma) istovremeno sadrži „čisto građanske” i „čisto etničke” elemente – u raznim stepenima i oblicima.

Na žalost, u oskudnim civilizacijskim uslovima nastanka i razvoja moderne srpske države i društva (nacije), građansko je češće razumevano, tj. izjednačavano sa nekim „gradskim” poreklom (današnji urbanofili jesu naslednici takvog gledišta), no što je tretirano kao politički status državljana. U međuvremenu je ideologija jugoslovenstva dodatno stvorila nerazmrisvu zbrku identiteta građana Srbije (Jugoslavije) koji su se svagda dvoumili između svog prezrenog etničkog („seljačkog”) porekla, s jedne, i poželjne novo-nacionalne jugoslovenske samoidentifikacije, s druge strane, što ju je nalagao državni aparat najpre monarhijske, a potom i komunističke provenijencije. Tako su nerazvijeno građansko društvo u još uvek neindustrijalizovanoj (proto-modernoj) sredini, odnosno neumerene političke ambicije državnog aparata i njemu gravitirajućih intelektualaca, učinili da jugoslovenstvo, kao oktroisani teritorijalni/građanski nacionalni identitet, dobije ne samo alternativini, već viši identitetski status u odnosu na prethodno – nedovršeno srpsko nacionalno samoodređenje.

Upravo u tom ideološkom pregnuću ogleda se zajednički politički imenitelj tako različitih i suprotstavljenih aktera, kao što su srpski slovenofili (rusofili) i liberali (zapadnjaci), Karađorđevići i komunistički aparatčici, levi i desni disidenti, „šezdesetosmaši” i „građanska opozicija”. Svi su oni, u stvari, sa manje ili više gorljivosti, preferirali jedan poseban oblik transetničkog nacionalizma koji im se iz različitih uglova priviđao kao magična kolektivna identitetska poluga koja dovodi do epohalnog (raz)rešenja „nacionalnog pitanja” na Balkanu, ili – što bi se danas politički korektnije reklo – „Jugoistočnoj Evropi”. Utoliko je ono što se naziva „srpstvom” uglavnom ostalo utopljeno u tradicionalističke mitove nesposobne da korespondiraju sa savremenošću, dok je „jugoslovenstvo”, kao balkanska verzija američkog „topljenja nacija” (ili, što je isto – francuske „države-nacije”), u srpskom slučaju, pogotovo kod posleratne komunističke inteligencije i političkih elita, pretežno poimano kao potpuno *novi* nacionalni identitet koji, da bi preživeo, mora biti suprotstavljen pređašnjem.

Činjenica da „francuski” ili „teritorijalni” model nacije (koji ovde u načelu korespondira sa „jugoslovenstvom”) više insistira na građanskim i političkim pravima, odnosno organizovanom političkom životu kroz partije, ni pošto ne znači da je on neki manje *nacionalni* projekat nego onaj koji se više oslanja na narodnu suverenost i etničku kulturu. Rezultat je istorijskih (ne)prilika što je evropski Zapad razvio rečeni teritorijalni („građanski”), a njegov Istok, preciznije – Srednja Evropa, „etnički” (obično „jezički” ili „verski”) tip nacionalizma. U konačnom zbiru, to ne znači da je jedan od tih oblika oblika nacionalizma *a priori* bolji ili gori od drugog (najzad, i onaj teritorijalni, kao danas poželjniji vid nacionalnog identiteta, uvek je zasnovan na nekoj dominantnoj etničkoj kulturi!). Drugim rečima, valja imati u vidu da

građanski model nacije, baš kao i etnički, uvek implicira vlastiti *nacionalizam*, i on može biti razoran (hegemonistički, uništavajući itd.) isto onoliko, ako ne i više, koliko to zna biti etnički nacionalizam. Zato je umesto lamentiranja nad pogubnošću nacionalizma i zauzimanja nekih vazdušastih pozicija sa kojih se izriču „kritički stavovi” spram konkretne društvene stvarnosti unutar neke nacije ili međunarodnih odnosa, nužno upotrebiti objektivni analitički aparat pomoću koga bi se razumelo zašto određeni politički prostor, sa svojom tradicijom i elitama, više pogoduje jednom ili drugom tipu nacionalnog samodefinisanja. Tek kada se to učini, onda postaje moguće trezveno analiziranje istorijskih učinaka datog nacionalizma, kao i izlaganje mogućih ili potrebnih alternativa.

III

Zahvaljujući nizu spoljašnjih i unutrašnjih okolnosti, srpska država je tokom XX veka ulazila u različite ustavne aranžmane: najpre Kneževina i Kraljevina Srbija, potom Kraljevina SHS i Kraljevina Jugoslavija, a onda niz komunističkih klonova istog, učinili su da srpski nacionalni identitet ostane raspolučen između etničkog, odlučujuće konfesionalno utemeljnog srpstva, s jedne, i „građanskog”, nužno ateističkog zasnovanog jugoslovenstva, s druge strane. Takvo podvajanje zadržalo se faktički sve do danas. Ono implicite sugerise razliku između srpskog nacionalizma i jugoslovenskog trans-etničkog (inter)nacionalizma, pri čemu je onaj prvi najčešće označavan kao „tradicionalan”, što je dalje značilo „prevaziđen” ili „retrogradan”, dok je drugi (jugoslovenski) nacionalizam, proglašavan za „moderan”, dakle – „napredan” politički projekat. Neposredni odjek datih simplifikacija jeste ideja o Srbiji kao „građanskoj državi”. Pogledajmo najpre koje sve političke apsurdnosti sadrži data projekcija.

Imajući u vidu da se sve evropske države, nezavisno od aktuelnih procesa integracije, samodefinišu kao nacionalne države, dok Srbija postaje nacionalno obezličena „građanska” država, prvo što pada u oči jeste čudnovata povlašćenost *nekih* građana u Srbiji, onih koji imaju zaštićena svoja lična, ali i kolektivna prava. U ovom slučaju ti građani su pripadnici „nacionalnih manjina”, premda nije sasvim jasno koji su to građani „nacionalna manjina” u jednoj nacionalno neodređenoj državi. Zaista, otkud nacionalne manjine u „građanskoj državi”? Ili bolje, čemu zaštita *kolektivnih* prava određene grupe građana (nacionalnih manjina) kada u državi čiji su oni građani nema nikakvog posebnog nosećeg nacionalnog subjekta? Od koga (čega) se štite prava „nacionalnih manjina” kada je dotična država sastavljena od sve samih kosmopolita i građana sveta?

Dalje, zašto bi se ta građanska država uopšte zvala Srbija? Zar nije bolje i primerenije naći neko novo ime, recimo – „Građanija”? Srbija bi time pokazala da želi biti zajednica svih onih koji svesno i sa punom odgovornošću napuštaju svoju etničku i nacionalnu tradiciju i konstituišu novu političku formu zasnovanu *isključivo* na liberalnim postulatima ličnog interesa i dostojanstva. Naravno, takva država bi uvek bila poželjna, no takvu zajednicu

ovozemaljski ljudi još nigde nisu stvorili (nisu to čak ni SAD), pa onda nije za očekivati ni da bi se to desilo na brdovitom Balkanu.

Na delu je, dakle, pravi politički paradoks: dosledno sledeći određenje nacije kao moderne političke zajednice koja svoj identitet (odnosno posebnost u odnosu na druge grupe sličnog ili sasvim različitog etničkog, jezičkog, kulturnog, verskog itd. porekla) gradi preko nacionalne države i njenih institucija, a imajući u vidu formalno određenje Srbije kao „građanske države”, mogli bismo doći do apsurdnog (pa ipak tačnog!) zaključka da u Srbiji naprosto ne postoji neka posebna nacija. Ako bi neko, ipak, pomislio da su to možda Srbi, svakako bi grdno pogrešio s obzirom da su se oni odrekli nacionalnog identiteta, ili su (u najboljem slučaju) sebi dodelili status etničke grupe, koja opet, po definiciji, nema svoju državu. Zahvaljujući tom i takvom ustavnom prenemaganju, pod Srbijom bi onda mogli podrazumevati samo proizvoljno imenovani politički prostor popunjen neidentifikovanim, nacionalno ispražnjenim „građanima”, s jedne, te pripadnicima „manjina” koje egzistiraju izvan svojih matičnih nacionalnih okvira, s druge strane.

Ukoliko bismo sa manje ironije tumačili opcije definisanja srpske države, onda bismo mogli reći da je njen neupitan prioritet funkcionisanje kao stabilne i demokratske političke tvorevine. Međutim, da bi se to postiglo mora se, između ostalog, sasvim jasno i nedvosmisleno (da ne kažem „transparentno”), odrediti nacionalni identitet te države. U tom pogledu, ipak, postoje brojne nedoumice. Suštinska je ona koja povlači argument o multietničkom sastavu stanovništva Srbije. Naime, u svim dosadašnjim raspravama o „građanskoj” ili „nacionalnoj” državi, uvek se postavljalo isto pitanje: „Može li država u kojoj je jedna trećina stanovništva ne-srpskog porekla da ima svoj jedinstveni nacionalni identitet”, odnosno, preciznije: „Sme li uopšte Srbija da bude nacionalna država?”²

U odgovoru na ovo fundamentalno pitanje uobičajeno se koriste dve isključujuće političke teze. Prema prvoj (*građanističkoj*), velika šarolikost etničkog sastava Srbije u kojoj se nailazi dvadesetak etničkih grupa i nacija, pokazuje (i povratno „dokazuje”) da Srbija mora biti tzv. *građanska država* – izvan bilo kakvog nacionalnog obeležja. Srbija je u tom slučaju, zato što je „multietnička” (uzgred: koja država to nije?), tek neko prazno, bezmalo proizvoljno, tj. slučajno dato ime kojim se označava određeni politički prostor. Zbog toga, navodno, osim možda geografskog, „Srbija” nema (i ne treba da ima) bilo kakvo

2 Prema popisu stranovništva iz 1991. god., u Republici Srbiji (zajedno sa Kosovom), Srbi, Crnogorci i Jugosloveni činili su ukupno 70,6% stanovništva. Na osnovu tog podatka izvodi se ideološko-politički zaključak da Srbija ima budućnost jedino kao „multietnička – građanska država” ispražnjena od bilo kakvog nacionalnog predznaka. Premda brojke same po sebi nisu odlučujuće u ideološkim stvarima, napomenimo da danas u Srbiji, koja je posle NATO bombardovanja 1999. god. ostala bez svoje istorijske matice – Kosova i Metohije, pa tako i bez milionskog albanskog stanovništva, ima nepunih 7,5 miliona ljudi od kojih je verovatno više od 80% istog, tj. srpskog etničko-nacionalnog porekla. Utoliko je Srbija, mimo svoje volje postala jedna izrazito „etnički čista” zemlja, iako po tome još uvek daleko ostaje iza bivših YU-republika Hrvatske i Slovenije koje su svojom voljom (i oružjem), baš kao i Kosovo pod protektoratom UN, postale etnički „najčistije” zemlje jugoistočne Evrope.

drugo značenje! Na tom tragu se dalje sugerije teza po kojoj Srbija (kao „država”, tj. srpskim imenom označen geografski prostor) može funkcionisati/postojati jedino unutar šire – transnacionalne zajednice u kojoj bi se svi posebni nacionalni identiteti poistovetili sa nekim drugim zajedničkim transetničkim/nacionalnim imenom – juče Jugoslavija, sutra možda „Balkanija” ili „Euroslavija”.³

Prema drugoj (*nacionalističkoj*) tezi, priznaje se da Srbija jeste multietnička država, s tim da ona to ne bi smela i da ostane ubuduće. Naime, svi njeni građani trebalo bi da postanu Srbi. Očigledno, reč je o ekstremno nacionalističkoj (šovinističkoj) tezi po kojoj bi u Srbiji trebalo da se stalno podstiče asimilacija domaćeg ne-srpskog stanovništva, te da bi u tu svrhu valjalo koristiti sva sredstva koja su tokom dosadašnje moderne istorije korišćena u formiranju drugih evropskih nacija, počev od već pominjanih Francuza, sve do Nemaca. Drugim rečima, nasuprot gore pomenutom nemuštom „građanskom” projektu nacionalno obezličene države, Srbija se ovde vidi kao ekskluzivna nacionalna država jednog naroda, koji po ugledu na jedan pervertirani teritorijalni model nacije, sebi neprestano podređuje manje i slabije etničke grupe, ne bi li i oni jednom postali Srbi.⁴

3 Intelektualni protagonisti ove uticajne, ako ne i dominantne teze, po pravilu dolaze iz redova nekadašnje etablirane levičarske scene. Zahvaljujući svojoj svojevremeno strogo kontrolisanoj edukaciji i gotovo bezrezervno prihvaćenoj ideologiji jugo-kunizma, razume se i privilegovanoj socijalnoj poziciji, dakle usled racionalizacije ličnih istorija protagonista, deo bivših srpsko-jugoslovenskih disidenata (posebno onih iz '68.), zajedno sa delom nekadašnjeg partijsko-državnog aparata koji je deprivilegovan posle dolaska Miloševića na čelo istog, danas obrazuju najzagriženije zastupnike „globalizma” i kritičare „nacionalizma” u Srbiji. U njihovoj recepciji društvene stvarnosti „nacionalizam” i dalje važi za opasno „desno skretanje” u koje je onda moguće strpati baš sve ideološke i političke neistomišljenike/protivnike: od opskurnih i marginalnih organizacija čija se socijalna relevantnost namerano višestruko predimenzionira (organizacije tipa „Obraz” i slične desničarske studentske organizacije i subkulturne grupe), preko etabliranih desničara iz parlamenta (Šešeljevi radikali, Arkanovi naslednici i provincijski vođi iz Nove Srbije i DHSS), pa sve do demokratskih organizacija liberalne provenijencije kao što je DSS ili DS. Naravno, po potrebi to mogu biti i drugi koji su u međuvremenu „posustali” ili „izdali” ideje levice (npr. Vuk Obradović, svojevremena sumnjiva skretanja unutar GSS i sl.), dok oni etablirani levičari tipa SPS ili JUL, nikada i nisu kao takvi tretirani (često bez opravdanja – dodajmo, makar i samo zbog toga što imaju tako deklarirane programe).

4 Zastupnici ove teze, pogotovu u njenom „čistom” obliku, ne mogu se precizno identifikovati u aktuelnom političkom prostoru s obzirom da postoji znatan jaz između proklamovanih programa i konkretne političke delatnosti. Ipak, po svemu sudeći, u tom polju bi se možda prepoznali SRS, SSJ, kao i deo marginalne intelektualne scene i njenih pojedinih studentskih i sličnih organizacija. Inače, upravo data neodređenost ciljeva i neuhvatljivost sredstava pri zalaganju za nacionalnu državu rečenih „desničara”, predstavlja idealan šlagvort za „levičare” koji svaki zahtev za nacionalnom državom tumače kao militantnu akciju nacionalne „homogenizacije” stanovništva, s jedne, odnosno kao moralno neodrživo promovisanje pripica „jednog naroda”, s druge strane. Odbacujući svaku vezu između nacionalnog i demokratskog, domaći levičari upravo idu na ruku „ekstremnim desničarima” koji takvu levičarsku brigu za „građansko” lako mogu predstaviti kao potpuno napuštanje svake odgovornosti, osećaja i brige za nacionalno. Utoliko će onda levičari imati dalje mogućnost da nastave sa lamentiranjem nad „neobrazovanošću”, „neobaveštenošću” ili „primitivnošću” biračkog tela, gurajući sebe dublje u sjajnu (mada ne retko povlašćenu) izolaciju „kritičkog diskursa” i „nepristajanja na diktat većine”.

Kao što to obično biva, jedino stvarno plodotvorno, pravedno, ali i realno političko rešenje može se naći tek negde između navedenih krajnosti. Umesto svojevrsnog „kosmopolitiskog unitarizma” s jedne, te „nacionalnog šovinizma” s druge strane, upravo u skladu sa iskustvima „teritorijalnih/građanskih nacija”, moguće je i potrebno sasvim legitimno težiti promociji srpskog nacionalnog identiteta, koji nije (i ne bi smeo da bude) u koliziji s individualnim građanskim pravima, kao i sa kolektivnim pravima nacionalnih manjina. U tom slučaju Srbija, baš kao *nacionalna država*, jeste i ostaje da bude domovina svih njenih građana. Umesto politike nacionalne mimikrije i šizofrenije, koji obično postaju osnov totalitarnog ustrojstva države i ruženja slobode građana (sasvim je svejedno da li se to čini u ime komunizma ili liberalizma), potrebna je jasna državna politika – kako po pitanju nacionalnog određenja i nje mu pripadajućih prioriteta, tako i po pitanju građanskih prava i sloboda koje proishode iz suverenosti pojedinca-građana, nezavisno od njegovog nacionalnog, rasnog ili socijalnog porekla. Oni koji smatraju da se nacionalno i građansko međusobno isključuju, ili ništa ne znaju o modernoj političkoj istoriji, ili pak jednu vrstu nacionalizma nadređuju drugom, proglašavajući ga pri tom „višim”, pa samim tim i „civilizovanijim” oblikom političkog identiteta.

IV

Zaključimo da se stvaranjem konfuzije oko stvarnog značenja pojmo va nacije i građanina otvara slobodan prostor za najrazličitije političke manipulacije koje su tako očigledne u real-političkom životu Srbije, gde se za svaku političku odluku – od najcrnjeg šovinizma do najkomičnijeg „kosmopolitizma” – može naći ustavno (legalno) opravdanje. Podrazumeva se da tom prilikom svako „rešenje” biva „sudbonosno”, dok se istorija neprestano pravi „od početka”, uz beskrupulozno trošenje svih nacionalnih resursa. Tako se dodatno stvara ideološka magla u ionako nekonstituisanom i nedelotvornom javnom mnjenju, dok se građanističkim potcenjivanjem sebe i drugih samo simulira ideološka (politički korektna) pravovernost iza koje po pravilu stoji gola volja za vlašću. Utoliko se onda „građanska Srbija” pokazuje kao pravi postmoderni simulakrum, specifično „srpski” doprinos savremenoj „opuštenosti” i življenju u „mekoj”, „pluralnoj” i „ničim obavezujućoj” istini. Sledeći tu logiku, nacionalni identitet kod Srba bi se i dalje formirao u kontroverznim previranjima između besmislenih ekstrema nacionalnog šovinizma i besadržajnog mondijalizma, uz stalno veštačko razdvajanje građanskog i nacionalnog. Umesto te rđave beskonačnosti konfuzija, valja imati u vidu da, iako je danas nacionalna država postala možda manje važna, ona još uvek nije suvišna, pogotovo kada se zna da mnogi njeni politički i pravni mehanizmi još uvek nisu dobili bolju zamenu, te da je ona i dalje najbolji okvir i zaštitni omotač demokratskim i liberalnim institucijama.